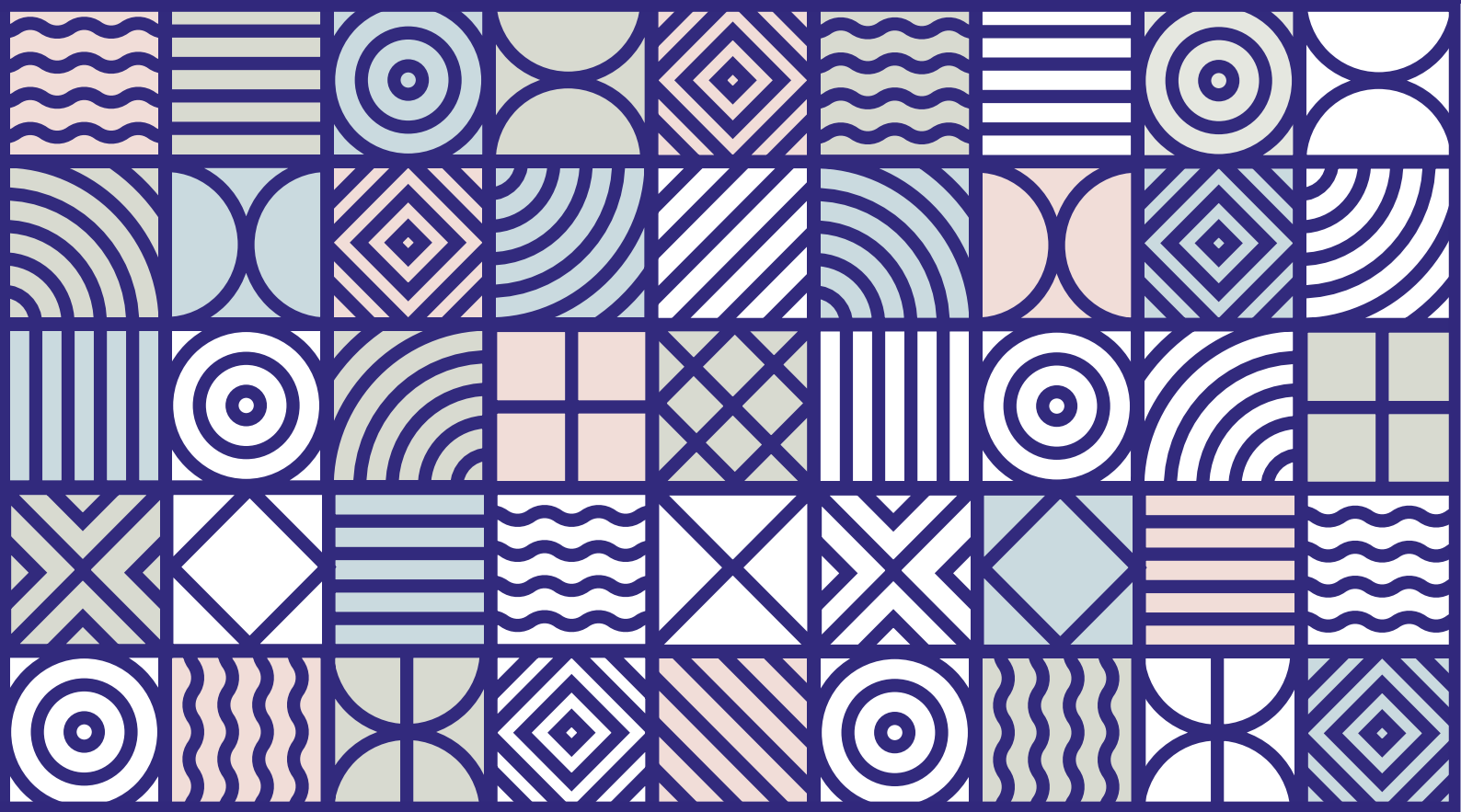

EN RETTSSTAT FOR ALLE, 2025

En oppfølgingsstudie om holdninger til minoriteter i det norske rettsvesen

INNHold

05	Forord
06	En fot i bakken, 25 år etter.
08	Kort oppsummering av hovedresultater
09	Innledning
11	Prosjektgjennomføring og utvalgssammensetning
14	Hva er etnisk diskriminering
15	Resultater fra prosjektet
41	Spørreskjema

RESULTATER FRA PROSJEKTET

	16	Betydning av etnisk opprinnelse, hudfarge og religiøs overbevisning for sakers behandling		29	Diskriminering som juridisk moment i saker
	20	Advokatenes refleksjoner rundt diskriminering i egen bransje		31	Behandling av foreldre med minoritetsbakgrunn i saker vedrørende barnerett/barnevernrett
	22	Dommerens opptreden når en part har minoritetsbakgrunn		32	Bruk av tolk og rettsikkerhet
	23	Rettens avgjørelse når en eller flere parter har minoritetsbakgrunn		35	Mangel på tolk, og tid til tolkning, som diskrimineringsutfordring
	25	Fordomsfulle holdninger til uttrykk i rettsapparatet		37	Advokatenes rammevilkår
	28	Vitners beskrivelse av en handling når tiltalte har minoritetsbakgrunn		39	Likestillings- og diskrimineringslovverket

OMOD

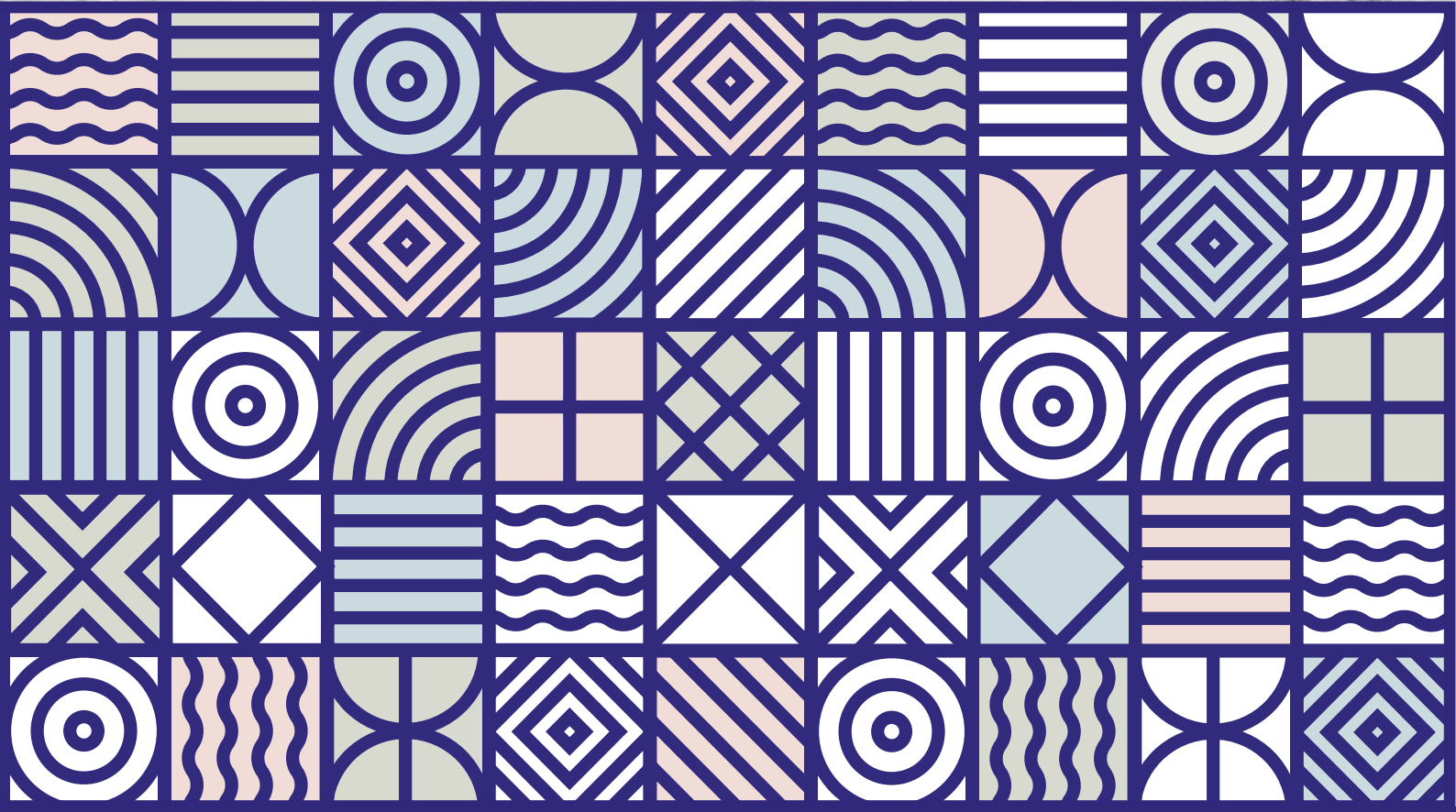
Oppfølgingsstudien "En rettsstat for alle, 2025" er gjennomført av Respons Analyse AS på oppdrag for Organisasjonen mot offentlig diskriminering (OMOD). Oppfølgingsundersøkelsen er gjennomført med støtte fra Bufdir, over tilskudd til tiltak mot rasisme, diskriminering og hatefulle ytringer. Det rettes også en stor takk til Martin Kaasgaard Nielsen (prosjektleder, Advokatforeningen) og Trygve Larsen Morset (prosjektkoordinator, Advokatforeningen) for å bistå arbeidsgruppen på prosjektet, og med å tilrettelegge for at oppfølgingsstudien kunne gjennomføres med relevante advokater.

Rapporten er utarbeidet av:

Jesper Hansen (Fagansvarlig, OMOD)
Kai A. Sunde (Prosjektleder, OMOD)
Idar Eidset (Senior rådgiver, Respons Analyse)
Ole Guldvog (Senior rådgiver, Respons Analyse)
Erik Tveit (Prosjektleder, Respons Analyse)

omod.no

RESPONS

Forord

I år 2000 publiserte OMOD rapporten "Norge, en rettsstat for alle?", en av de første omfattende undersøkelsene om hvordan etnisitet påvirker aktørers erfaringer i det norske rettsvesenet. Studien avdekket utfordringer knyttet til rettssikkerhet, diskriminering og strukturelle barrierer i domstolen, og skapte en bred offentlig debatt om hvorvidt det norske rettssystemet sikrer likebehandling av alle borgere, uavhengig av bakgrunn.

Funnene ble ikke bare debattert i mediene, men også omtalt i Justisdepartementets eget fagtidsskrift, Rett og slett (utgave nr. 3, 2000), og fikk oppmerksomhet i juristkretser, og blant beslutningstakere både på Stortinget og i regjering. Justisdepartementet og Domstolsadministrasjonen satte i gang oppfølging av flere av rapportens forslag til tiltak, med OMOD som høringspart. Dette førte til vesentlige reformer i rettssystemet i årene som fulgte. "Norge, en rettsstat for alle?" (2000) spilte blant annet en viktig rolle i forarbeidene til opprettelsen av Nasjonalt tolkeregister i 2005 og Lov om endringer i domstoloven mv. i 2007 som innførte krav om etnisk og aldersmessig representativitet ved valg av lekdommere.

Nå, 25 år senere, er spørsmålene vi stilte den gang fortsatt like aktuelle – kanskje mer enn noensinne. Har det skjedd en positiv utvikling i domstolens behandling av minoritetspersoner? Er domstolene bedre rustet til å håndtere saker som involverer tiltalte, fornærmede og vitner med minoritetsbakgrunn? Har advokater med etnisk minoritetsbakgrunn fått en mer likestilt posisjon i rettssystemet, eller møter de fortsatt barrierer i utøvelsen av sitt yrke? For å besvare disse spørsmålene har OMOD, i godt samarbeid med Advokatforeningen, gjennomført en ny undersøkelse som kombinerer kvantitativ og kvalitativ metode. Studien vurderer om reformene som har funnet sted siden år 2000 har hatt den ønskede effekten, og hvordan rettssystemet i dag ivaretar prinsippene om likhet for loven og ikke-diskriminering.

Akhenaton De Leon
Daglig leder, OMOD

En fot i bakken, 25 år etter.

Da den første undersøkelsen Norge – en rettsstat for alle ble publisert i 2000, konkluderte OMOD og SMED med at etniske minoriteter ikke hadde lik rettssikkerhet i norske domstoler. Det ble foreslått tiltak for å styrke juristers utdanning om ikke-diskriminering, øke minoritetsrepresentasjon blant lekdommere, forbedre kvaliteten på tolking og innføre retningslinjer for ikke-diskriminering i rettssalen.

25 år senere viser den nye undersøkelsen Norge – en rettsstat for alle (2025) at mange av de samme utfordringene består. Selv om enkelte forbedringer har skjedd, mener en stor andel advokater at etnisk opprinnelse (41 %), hudfarge (33 %) og religion (29 %) fortsatt kan påvirke hvordan en sak behandles eller avgjøres. 32 % har opplevd forskjellsbehandling når en eller flere parter har minoritetsbakgrunn, og mange rapporterer fordomsfulle holdninger hos både dommere, aktører og advokater.

Tolking peker seg ut som et gjennomgående rettssikkerhetssproblem. 93 % av advokatene hadde hatt saker med behov for tolk, og av disse opplevde 59 % at kvaliteten på tolkingen hadde svekket rettssikkerheten. 24 % hadde sett tolker bli avbrutt eller presset av dommere, og nesten halvparten av respondentene (47 %) mente minoritetsforeldre behandles dårligere i barnevern- og barnerettssaker. De kvalitative intervjuene bekrefter disse funnene og peker på manglende kulturforståelse, utilstrekkelig kompetanse i tolkebruk og stramme rammevilkår for advokater som alvorlige rettssikkerhetsutfordringer.

Videre satsingsområder

Kulturkompetanse og ikke-diskriminering

Undersøkelsen viser tydelig behov for å videreutvikle tiltak som kan forebygge diskriminerende praksis og sikre likebehandling i rettsapparatet. Mange advokater peker på manglende kulturforståelse som en gjentakende utfordring i rettssaker, særlig der kulturelle normer og språkbarrierer spiller inn. OMOD anbefaler derfor at opplæring i

kulturforståelse og ikke-diskriminering blir obligatorisk og systematisk integrert i jusstudiet, samt i etterutdanningsprogrammer for jurister, dommere og påtalemyndighet. Lekdommere bør også omfattes av slik opplæring. Et særskilt fokus bør rettes mot kulturkompetanse i barnevern- og barnerett, hvor mange saker berører minoritetsforeldre og familier med annen språklig og kulturell bakgrunn. OMOD anbefaler også at barnevernet tar i bruk «Kulturelle brobyggere» som en del av sin kompetanse i arbeidet med minoritetsfamilier.

Retningslinjer for ikke-diskriminering i retten

OMOD mener at det bør utarbeides tydelige retningslinjer for hvordan domstolene skal forebygge og håndtere diskriminerende handlinger og ytringer i rettssalen. En konkret anbefaling er at dommer ved sakens åpning eller avslutning minner aktørene om plikten til ikke-diskriminering, for eksempel ved bruk av en standardtekst. Dommeren bør også ha et aktivt ansvar for å gripe inn dersom diskriminerende uttalelser forekommer, i tråd med likestillings- og diskrimineringsloven og straffeloven §185. Slike retningslinjer vil bidra til å styrke tilliten til rettsapparatet og tydeliggjøre dommerens rolle som garantist for en diskrimineringsfri rett.

Minoritetsrepresentasjon blant lekdommere

Etter forrige undersøkelse ble domstolloven endret i 2007 for å sikre etnisk og aldersmessig representativitet blant lekdommere. Likevel viser årets funn at minoritetsrepresentasjon fortsatt er lavere enn lovens intensjon. Dette svekker mangfoldet i rettsavgjørelser og kan bidra til opplevelsen av utenforskap. OMOD anbefaler at ordningen med rekruttering og utvalgelse av lekdommere evalueres på nytt. Kommunene bør pålegges å dokumentere hvordan de oppfyller representasjonskravet, og det bør vurderes tiltak for å styrke rekrutteringen av personer med minoritetsbakgrunn – for eksempel gjennom målrettet informasjon, samarbeid med frivillige organisasjoner og bedre tilrettelegging for deltakelse.

Rettssikker tolkning ved domstolene

Selv etter etableringen av Nasjonalt tolkeregister (2005) og innføringen av tolkeloven (2022) rapporterer mange advokater om alvorlige utfordringer knyttet til tolking i retten. Mange tolker mangler tilstrekkelig utdanning, og domstolene benytter fortsatt i stor grad tolker uten statsautorisasjon. Samtidig har mange dommere og advokater begrenset kunnskap om tolkens rolle og tolkemediert kommunikasjon. OMOD anbefaler derfor obligatorisk undervisning i tolkebruk i jusstudiet og systematisk etterutdanning for domstolsaktører. Det bør utarbeides nasjonale retningslinjer som sikrer kvalitet og arbeidsvilkår for tolker, herunder bruk av to tolker ved lange hovedforhandlinger, korte formøter mellom tolk og aktører, og en kort introduksjon fra dommer om tolkens rolle ved rettens oppstart.

OMOD understreker også behovet for å sikre tilstrekkelig tilgang på høyt kvalifiserte tolker i språk med stort behov,

og for å beholde eksisterende tolker gjennom bedre lønns- og arbeidsvilkår. Skjermtolking kan gi økt tilgjengelighet, men bør utredes grundig med hensyn til rettssikkerhet og kvalitet. Samarbeid med Norsk tolkeforening anbefales i dette utviklingsarbeidet.

Advokaters rammevilkår i tolkesaker

Advokatene beskriver saker med tolk som mer tid- og ressurskrevende, særlig i kommunikasjonen med klienter med begrensede norskferdigheter. Dagens rammevilkår gir ikke rom for dette ekstraarbeidet, noe som i praksis kan svekke rettssikkerheten.

OMOD foreslår at det utredes en ordning hvor oppnevnte advokater får tildelt ekstra timer i saker der klienten har tolkebehov. En slik ordning vil bidra til å sikre likeverdig tilgang til juridisk bistand og motvirke at minoritetsklienter indirekte stilles dårligere i rettssystemet.

Kort oppsummering av hovedresultater

1. Forskjellsbehandling i rettssystemet vedvarer, men har blitt noe redusert

- Andelen advokater som mener at etnisk opprinnelse, hudfarge og religiøs overbevisning kan påvirke rettsprosesser, har gått noe ned siden 1999.
- Likevel mener en betydelig andel av advokatene (41 % for etnisk opprinnelse, 33 % for hudfarge, 29 % for religiøs overbevisning) at disse faktorene fortsatt kan ha betydning for sakens behandling eller utfall i rettsapparatet.

2. Dommeres og aktørers opptreden påvirkes av minoritetsbakgrunn

- 30 % av advokatene har opplevd at dommerens opptreden er strengere når en part har minoritetsbakgrunn, mens 8 % mener dommeren opptrer mildere.
- 32 % av advokatene har opplevd at rettens avgjørelse er annerledes når en eller flere parter har minoritetsbakgrunn.
- Dette tyder på at forskjellsbehandling fortsatt forekommer, men har blitt noe mindre tydelig enn i 1999.

3. Fordommer finnes fortsatt i rettssalen

- 23 % av advokatene har observert fordomsfulle holdninger hos dommere, 22 % hos aktorer, og 31 % hos motpartens advokat.
- Tallene antyder en svak forbedring sammenlignet med 1999 for dommere og aktorer, men en svak økning i fordomsfulle holdninger fra motpartens advokat.

4. Bruk av tolk er fortsatt en rettssikkerhetsutfordring

- 38 % av advokatene som har hatt saker med behov for tolking, har opplevd at manglende tolking har vært et problem i rettssaker.
- 59 % av de samme advokatene har opplevd at kvaliteten på tolkningen har utgjort et rettssikkerhetsproblem.
- 24 % av dem har opplevd at dommeren har presset tolken til å skynde seg, noe som kan svekke rettssikkerheten til minoriteter.
- Tilgang på kvalifiserte tolker er fortsatt en utfordring, særlig i mindre minoritetsmiljøer.

5. Minoritetsforeldre i barnevern- og familierettssaker kan være utsatt for forskjellsbehandling

- 47 % av advokatene som har hatt saker innen rettsområdene Barnevern og Familierett siste 5 år, mener foreldre med minoritetsbakgrunn behandles verre enn foreldre med majoritetsbakgrunn i barnevern- og familierettssaker.
- Andelen som mener minoritetsforeldre får en dårligere behandling har økt noe sammenlignet med 1999.

Innledning

Organisasjonen mot offentlig diskriminering valgte i 2024 å gi Respons Analyse AS oppdraget med å gjennomføre en oppfølgingsstudie av "Norge, en rettsstat for alle", som ble gjennomført i 1999.

Studien i 1999 baserte seg på en postal spørreundersøkelse blant advokaters arbeid med rettsområders merfaringsmessig berørte etniske minoriteter. Disse områdene var i hovedsak strafferett, utlendingsrett/asylrett, arbeidsrett, barnerett og bolig- og husleierett.

Oppfølgingsundersøkelsen hadde som utgangspunkt at den i størst mulig grad skulle bygge på 1999-undersøkelsen, både med hensyn til målgruppe og spørreskjema.

2024-undersøkelsen er derav rettet mot advokater som arbeider med de samme rettsområder.

For å gi undersøkelsen dybde og en nærmere kobling til advokatenes daglige arbeid i rettsapparatet, har vi i årets undersøkelse supplert den kvantitative spørreundersøkelsen med kvalitative dybdeintervjuer. Disse intervjuene er gjennomført med advokater som enten jobber, eller nylig har jobbet, innenfor rettsområdene arbeidsrett, barnerett og strafferett.

Sammenligning og tolkningen av resultatene

I likhet med undersøkelsen fra 1999 har vi også for denne oppfølgingsundersøkelsen fått bistand fra Advokatforeningen til å invitere relevante advokater fra deres medlemsregister. Advokatforeningen har sendt ut 2024-undersøkelsen som en webbasert spørreskjemaundersøkelse til et utvalg for målgruppen hentet fra sitt medlemsregister.

Dagens medlemmer i advokatforeningen registrerer interesseområder når de melder seg inn. Det er disse interesseområdene Advokatforeningen har brukt som uttrekkskriterier for å kunne rette utvalget mot samme målgruppe som i målingen fra 1999. Det har vært noe

usikkerhet knyttet til hvordan man hadde valgt ut hvem som var målgruppen fra Advokatforeningens medlemsregister i 1999, og noe manglende dokumentasjon på dette gjør at vi ikke kan garantere at utvalgskriteriene er helt like. For å sikre dette mest mulig, sendte vi derfor undersøkelsen også ut til et kontrollutvalg som ikke i utgangspunktet tilfredsstilte utvalgskriteriene vi benyttet. Disse hadde i hovedsak forretningsjus som interesseområde. Gjennom et innledende spørsmål om hvilke rettsområder de har hatt saker i de siste fem årene, hentet vi inn 20 respondenter fra dette kontrollutvalget, for å sikre at vi har fått med de som har rett rettsområdeprofil selv om de ikke hadde registrert dette som interesseområde. Dette gjør at vi antar at målgruppene i 1999 og 2024 er rimelig like, selv om vi ikke kan garantere det.

Et annet problem man støtte på knyttet til sammenligningen, var at man ikke klarte å fremskaffe datamaterialet fra 1999-undersøkelsen. Det er derfor rapporten som ble utarbeidet på bakgrunn av svarene fra 1999-undersøkelsen som nå er brukt som grunnlag til dette. Det har skapt noe hodebry knyttet til sammenligning av resultatene fra den gang og nå. Et problem er at i postale undersøkelser kan de som svarer la være å svare på enkelte spørsmål, uten at vi i etterkant kan vite hva som er grunnen til det. Dette er særlig vanskelig på spørsmål som skulle besvares avhengig av svar som er gitt i tidligere spørsmål. På webbaserte spørreskjemaundersøkelser som er brukt som datainnsamlingsmetode nå i 2024, må i utgangspunktet alle svare på spørsmålene som kommer opp for å kunne gå videre. Der spørsmål skal besvares avhengig av hva man har svart på tidligere spørsmål, er dette programmert slik at de aktuelle filterspørsmålene bare kommer opp til de som skal besvare dem. Usikkerhet knyttet til hvorfor antall svar varierer på en del spørsmål i målingen fra 1999, har gjort at vi er litt tilbakeholdne med direkte sammenligninger på noen spørsmål.

I tillegg hadde en del av spørsmålene noen faglige svakheter som gjorde det problematisk å stille dem på samme måte

¹ "Norge - en rettsstat for alle?" Hansen, Jesper. Utg. Senter mot etnisk diskriminering og OMOD. Oslo. 2000.
http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012090508015

en gang til. Det var også en målsetting at skjema ikke skulle være for langt. Noen av spørsmålene inneholdt blant annet begreper som ikke er like gangbare i 2024 som i 1999. Dette medfører at en del av spørsmålene er endret både med hensyn til formulering, og i noen tilfeller også i metode og svaralternativer. Slike endringer gjør at vi må være forsiktige med direkte sammenligninger mellom 1999 og 2024.

Vi har i denne rapporten derfor lagt hovedvekten på resultatene fra 2024-undersøkelsen. Grafiske presentasjoner i rapporten er i all hovedsak beholdt resultatene fra 2024-undersøkelsen. Vi viser imidlertid til resultatene fra 1999 i kommentarene, og der vi er sikre på at vi kan sammenligne direkte gjøres dette også grafisk.

Gitt at utvalget er rettet mot advokater som arbeider med rettsområder som erfaringsmessig berører etniske minoriteter, er det viktig å være oppmerksom på at undersøkelsen ikke søker å være representativ for den

samlede advokatstand, men gi innsikt fra advokatene som kommer inn under definisjonen av målgruppen for undersøkelsen. Dette i likhet med målingen fra 1999.

De kvantitative resultatene som presenteres i denne rapporten baserer seg totalt på 164 advokater for 2024-undersøkelsen, og 248 advokater for målingen i 1999. Det er ikke et stort antall intervju. Advokatene som har besvart disse to undersøkelsen som her sammenlignes har selv valgt å delta i undersøkelsene de er blitt invitert til, som kan ha ført til en skjevhet ved at de som har stor interesse for temaet som belyses er overrepresentert per måling. Basert på dette, og de andre overnevnte grunnene, er det vår oppfatning at funnene som her presenteres ikke bør generaliseres fullt ut, men at de likevel gir et godt bilde av målgruppens tilbakemeldinger og utviklingen på viktige spørsmål om holdninger til minoriteter i det norske rettsvesenet.

Prosjektgjennomføring og utvalgssammensetning

Kvantitativ undersøkelse

2024-undersøkelsen baserer seg på til sammen 164 svar. 144 av svarene kom fra undersøkelsen vi rettet mot hovedutvalget (målgruppen). Det ble der sendt ut 1665 invitasjoner til hovedutvalget. Det ble i tillegg sendt ut en påminnelse om undersøkelsen til 630 tilfeldig utvalgte i hovedutvalget som ikke hadde svart på undersøkelsen. Advokatforeningen hadde dessverre ikke mulighet til å sende ut påminnelser til flere. I tillegg fikk vi 52 svar fra et kontrollutvalg, hvorav 20 ut ifra svarene de ga hadde en rettsområdeprofil som gjorde at de kunne innlemmes i hovedutvalget. Et tilleggskriterium for disse 20 var at de også har hatt klienter med etnisk minoritetsbakgrunn de siste fem årene. I kontrollutvalget som i bestod av de som ikke oppfylte kravene til å være med i hovedutvalget, ble det sendt ut 1511 invitasjoner. Lav svarvillighet i den gruppen kan skyldes at de ikke fant temaet for undersøkelsen relevant for dem. Totalt baserer vi altså resultatene fra 2024-undersøkelsen på 164 advokater. Dette er et ganske lite antall, og vi kan derfor i liten grad bryte ned resultatene på undergrupper. Hovedfokuset er derfor på hovedfrekvensene.

Innledningsvis i undersøkelsen stilte vi noen spørsmål for å kartlegge noen kjennetegn ved utvalget som har svart. Dette viste at 2/3 av de som svarte var menn og 1/3 var kvinner. I tillegg spurte vi om hvilke rettsområder man faktisk hadde hatt saker innen i løpet av de siste fem årene. Dette ga følgende fordeling:

På hvilke rettsområder har du hatt saker for domstolene de siste fem årene?

Strafferett	59 %
Familierett	59 %
Barnevern	41 %
Arbeidsrett	29 %
Forretningsjus	27 %
Erstatningsrett	24 %
Avtalerett	24 %
Eiendomsrett	22 %
Annen sivil tvisteløsning	20 %
Arverett	18 %
Trafikk	13 %
Boligrett	13 %
Selskapsrett	13 %
Utlendingsrett	10 %
Trygderett	9 %
Forbrukerrett	7 %
Menneskerettigheter	7 %
Annen forvaltningsrett	6 %
Immaterialrett	2 %
Diskrimineringsrett	1 %
Skatterett	0 %

Vi spurte ikke om advokatenes alder, men hvilket år man fikk sin advokatbevilling. Svarene varierte fra slutten av 1970-årene til 2024, og vi har laget en tredelt kategorisering som viser at om lag 2/3 av advokatene i denne undersøkelsen har fått sin advokatbevilling etter at forrige undersøkelsen ble gjennomført.

Hvilket år fikk man sin bevilling	
Før 2000	35 %
2000-2014	41 %
2015-2024	24 %

Vi har heller ikke spurt om hvor i Norge man hører til, da vi først og fremst var interessert i hvor man har hatt sine saker. Nedenfor har vi satt opp hvilke rettskretser man har hatt de fleste sakene de siste fem årene. Dette viser at klart flest oppgir at de har hatt saker i Oslo. Videre er andre rettskretser på Østlandet sterkt representert.

Hvilke rettskretser har de hatt de fleste sakene siste fem år?	
Oslo tingrett	46 %
Ringerike, Asker og Bærum tingrett	21 %
Romerike og Glåmdal tingrett	16 %
Follo og Nordre Østfold tingrett	14 %
Søndre Østfold tingrett	13 %
Hordaland tingrett	10 %
Vestfold tingrett	9 %
Agder tingrett	7 %
Sør-Rogaland tingrett	7 %
Nord-Troms og Senja tingrett	7 %
Buskerud tingrett	7 %
Telemark tingrett	6 %
Møre og Romsdal tingrett	6 %
Salten og Lofoten tingrett	5 %
Trøndelag tingrett	4 %
Sis- ja Nuorta-Finnmárkku diggegoddi / Indre og Østre Finnmark tingrett	4 %
Midtre Hålogaland tingrett	4 %
Vestre Finnmark tingrett	4 %
Sogn og Fjordane tingrett	3 %
Østre Innlandet tingrett	2 %
Vestre Innlandet tingrett	2 %
Haugaland og Sunnhordland tingrett	2 %
Helgeland tingrett	2 %

Et viktig spørsmål når vi skulle kartlegge erfaringer med saker der personer med etnisk minoritetsbakgrunn har vært representert, var spørsmål om hvor stor prosentandel av deres klienter de siste fem årene som har hatt etnisk minoritetsbakgrunn. Dette viser at 85 % av advokatene i undersøkelsen har hatt egne klienter med slik minoritetsbakgrunn de siste fem årene. 15 % har ikke hatt egne klienter med slik bakgrunn i saker for retten. I noen av resultatene vi presenterer i rapporten, har vi kun konsentrert oss om de som har hatt egne klienter med etnisk minoritetsbakgrunn.

Omtrent hvor stor prosentandel av dine klienter i saker for retten de siste fem årene har hatt etnisk minoritetsbakgrunn?	
Ingen (0%)	15 %
1-5 %	16 %
6-10 %	18 %
11-20 %	16 %
21-40 %	10 %
41-60 %	13 %
61-80 %	6 %
81-100 %	7 %

Som det fremgår av tabellene svarer halvparten av advokatene i undersøkelsen at mer enn 10 % av klientene de har hatt saker for retten for i løpet av de siste fem årene, har hatt etnisk minoritetsbakgrunn. På spørsmål om de selv har etnisk minoritetsbakgrunn svarer 10 % at det har de.

Kvalitative dybdeintervjuer

For å gi undersøkelsen dybde og tettere kobling til hvordan rettsapparatet ser ut fra perspektivet til advokatene som jobber der til daglig, har vi supplert den kvantitative spørreundersøkelsen med et knippe dybdeintervjuer med advokater som virker, eller nylig har virket innenfor rettsområdene arbeids-, barne-, og strafferett.

Det ble totalt gjennomført syv slike dybdeintervju. Alle dybdeintervjuene er gjennomført som semistrukturerte intervjuer via teams. Det kvalitative utvalget består av intervju med tre kvinner og fire menn i målgruppen. Antall års erfaring som advokat spenner fra 7 til 25 år. Fire av advokatene som er intervjuet har selv minoritetsbakgrunn.

Hva er etnisk diskriminering

Undersøkelsen anvender begrepet om etnisk diskriminering slik det er definert i folkeretten og gjennomført i norsk rett i blant annet diskrimineringsloven.

Folkerettens regler beskytter i sum mot diskriminering på grunnlag av de etniske kjennetegnene hudfarge, etnisitet og nasjonal opprinnelse, religion og livssyn, avstamning, språk og tilhørighet til en nasjonal minoritet.

Folkeretten definerer som utgangspunkt diskriminering objektivt som behandling eller forhold som stiller noen ringere enn andre. Det kreves altså ikke subjektiv hensikt. Det er tilstrekkelig at det foreligger en diskriminerende virkning.

Diskrimineringsbegrepet omfatter både direkte forskjellsbehandling der en person behandles dårligere enn andre i en tilsvarende situasjon, og indirekte forskjellsbehandling der en tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse stiller personer dårligere enn andre på grunnlag av et etnisk kjennetegn. Dertil kommer etnisk trakassering, medvirkning til diskriminering og å instruksjon av andre om å diskriminere som også er omfattet av norsk diskrimineringsvern.

Et forhold som innebærer objektiv forskjellsbehandling, er likevel ikke ulovlig diskriminering dersom det kan føres bevis for at det aktuelle forholdet har et saklig formål, er nødvendig for å oppnå formålet og ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den som forskjellsbehandles.

Forpliktelse til ikke-diskriminering

Folkerettslige avtaler om beskyttelse mot etnisk diskriminering gir både Norge en overordnet politikkforpliktelse til å iverksette tiltak for avskaffelse av alle former for etnisk diskriminering og en forpliktelse til å forby og sikre effektivt rettsvern mot etnisk diskriminering for den enkelte, herunder effektiv klageadgang, oppreisning og erstatning. Folkeretten gir også en generell forpliktelse til å iverksette særlige tiltak dersom det er nødvendig for å sikre etniske minoritetsgrupper reelt like muligheter eller rettigheter. Norge er spesifikt forpliktet til å sikre ikke-diskriminering i rettspleien gjennom deltakelse i flere internasjonale konvensjoner. Det sterkeste vernet utgår fra Den europeiske menneskerettighetskonvensjon artikkel 6 Retten til en

rettferdig rettergang, jf artikkel 14 Forbud mot diskriminering. Dette er forpliktelser som er særlig relevante for denne undersøkelsen.

Art 6.Retten til en rettferdig rettergang

1. For å få avgjort sine borgerlige rettigheter og plikter eller en straffesiktelse mot seg, har enhver rett til en rettferdig og offentlig rettergang innen rimelig tid ved en uavhengig og upartisk domstol opprettet ved lov. Dommen skal avsis offentlig, men pressen og offentligheten kan bli utelukket fra hele eller deler av rettsforhandlingene av hensyn til moralen, den offentlige orden eller den nasjonale sikkerhet i et demokratisk samfunn, når hensynet til ungdom eller partenes privatliv krever det, eller i den utstrekning det etter rettens mening er strengt nødvendig under spesielle omstendigheter der offentlighet ville skade rettferdighetens interesser.

2. Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven.

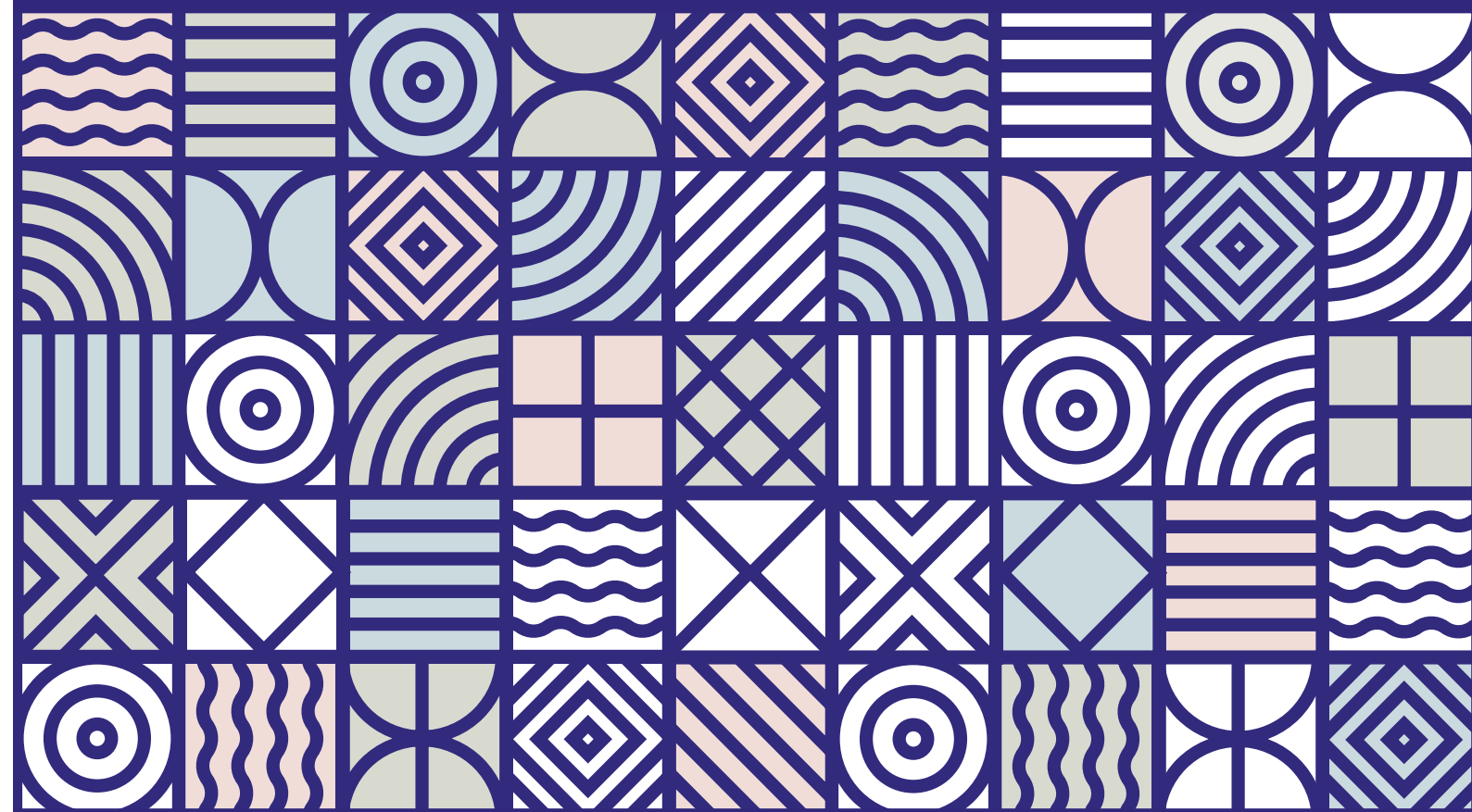
3. Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal ha følgende minsterettigheter:

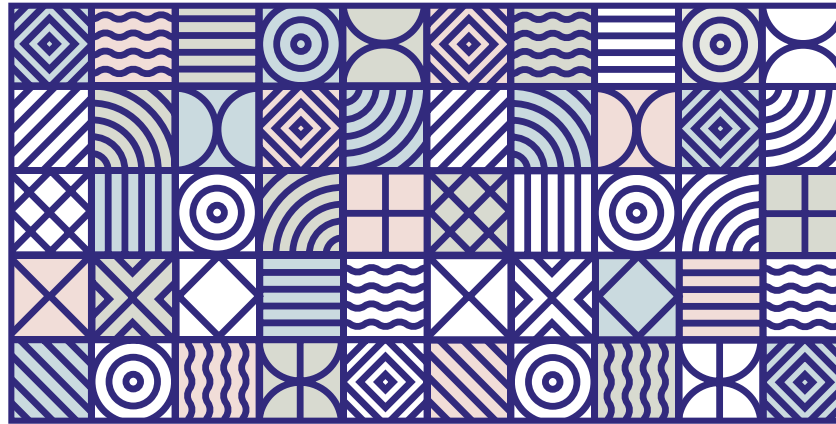
- å bli underrettet straks, i et språk han forstår og i enkelt-heter, om innholdet i og grunnen til siktelsen mot ham;
- å få tilstrekkelig tid og muligheter til å forberede sitt forsvar;
- å forsvare seg personlig eller med rettslig bistand etter eget valg eller, dersom han ikke har tilstrekkelige midler til å betale for rettslig bistand, å motta den vederlagsfritt når dette kreves i rettferdighetens interesse;
- å avhøre eller la avhøre vitner som blir ført mot ham, og få innkalt og avhørt vitner på hans vegne under samme vilkår som vitner ført mot ham;
- å ha vederlagsfri bistand av en tolk hvis han ikke kan forstå eller tale det språk som blir brukt i retten.

Art 14.Forbud mot diskriminering

Utøvelsen av de rettigheter og friheter som er fastlagt i denne konvensjon skal bli sikret uten diskriminering på noe grunnlag slik som kjønn, rase, farge, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, tilknytning til en nasjonal minoritet, eiendom, fødsel eller annen status.

RESULTATER FRA PROSJEKTET

Betydning av etnisk opprinnelse, hudfarge og religiøs overbevisning for sakers behandling

Vi innledet hoveddelen av undersøkelsen med spørsmål knyttet til hvilken betydning etnisk opprinnelse, hudfarge og religiøs overbevisning har for sakers behandling i rettsapparatet. Denne kartleggingen baserte seg først på en kartlegging av om man mener disse forholdene kan ha betydning for sakers behandling/utfall i rettsapparatet, hvorpå man fulgte opp de som svarte ja med spørsmål om hvor stor betydning de tror dette da har. I første del av denne kartleggingen er resultatene direkte sammenlignbare med tall fra målingen i 1999.

Etnisk opprinnelse

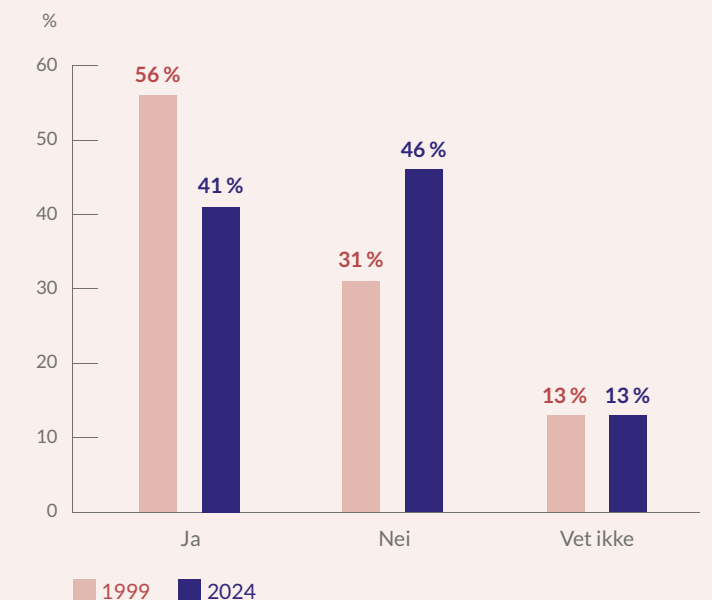
2 av 5 (41 %) oppgir at de tror etnisk opprinnelse kan ha betydning for sakens behandling/utfall i rettsapparatet, mens en andel på 46 % oppgir at de ikke tror dette kan ha betydning.

Ser vi dette i lys av målingen fra 1999 (hvor 55 % svarte ja på dette) indikerer resultatene at det nå er færre som tror at etnisk opprinnelse kan ha betydning for sakens behandling/utfall, men at det likevel fortsatt er en betydelig andel som tror at etnisk opprinnelse kan ha betydning i rettsapparatet. Andelen som svarer at de ikke tror dette kan ha betydning har økt fra 31 % i 1999 til 46 % nå. Dette er en positiv utvikling, men betyr altså at det fortsatt kun er ca. halvparten (46%) som ikke tror at etnisk opprinnelse kan ha betydning for sakens behandling/utfall i rettsapparatet.

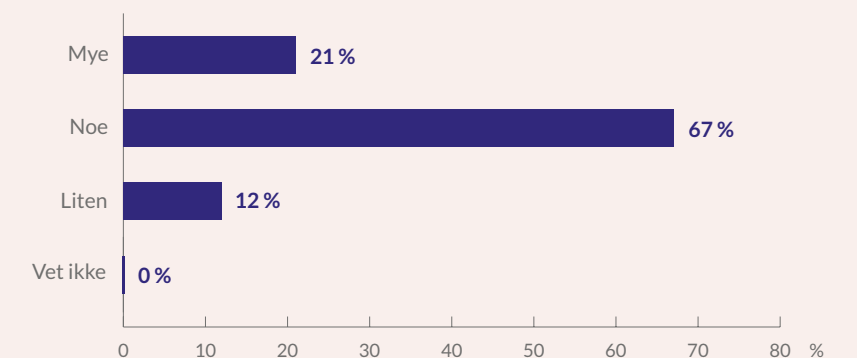
Vi fulgte opp de som svarte ja på dette spørsmålet, med spørsmål om hvor stor betydning man da tror at etnisk opprinnelse kan ha for sakens behandling/utfall i rettsapparatet. Av de 67 advokatene som svarte ja på at de tror etnisk opprinnelse kan ha betydning for sakens behandling i rettsapparatet, svarer 1/5 (21 %) at de tror det kan ha mye betydning, mens 2/3 (67 %) tror at det har noe betydning. Bare 12 % svarer at det har liten betydning. For dette spørsmålet har vi ikke mulighet for direkte sammenligning med tall fra målingen i 1999. Svarene fra 1999 indikerer derimot mye den samme strukturen som nå, ved at noe betydning er det klart flest nevner i begge målinger.

Tror du at etnisk opprinnelse kan ha betydning for sakens behandling/utfall i rettsapparatet?

Hvor stor betydning tror du at etnisk opprinnelse kan ha for sakens behandling/utfall i rettsapparatet? (n=67)

Hudfarge

Vi gikk så videre og spurte om man tror hudfarge kan ha betydning for sakens behandling på samme måte.

1/3 (33 %) oppgir at de tror hudfarge kan ha betydning for sakens behandling/utfall i rettsapparatet, mens en andel på 55 % oppgir at de ikke tror dette kan ha betydning.

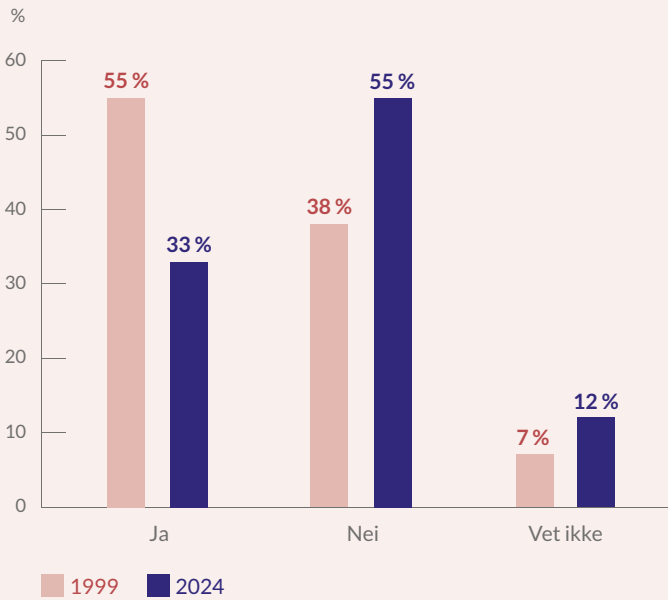
Som for etnisk opprinnelse, ser vi også for hudfarge en klar forbedring ved at andelen som svarer ja på spørsmålet går tydelig tilbake sammenlignet med målingen i 1999. Mens 55 % i 1999 oppga at hudfarge kunne ha betydning for behandlingen og utfallet av en sak i rettsapparatet, er denne andelen nå redusert til 33 %, og andelen som svarer nei har økt fra 38 % til

55 %. Denne positive utviklingen til tross, så bør det at 33% tror hudfarge kan ha betydning for behandlingen og utfallet tolkes som at en fortsatt har en vei å gå for å få en "fargeblind" rettsbehandling.

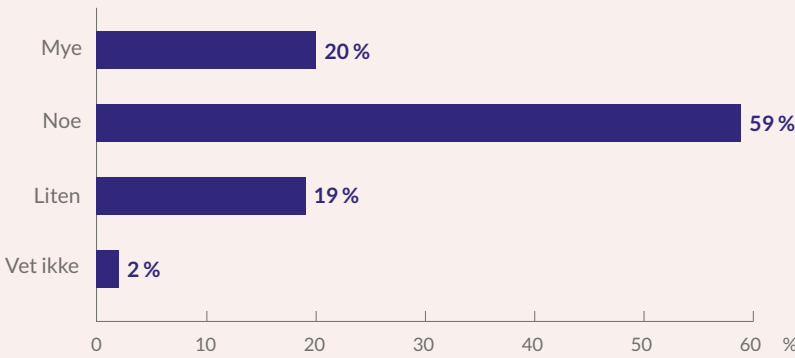
Av de 54 advokatene som svarte ja på at de tror hudfarge kan ha betydning for sakens behandling i rettsapparatet, svarer 1/5 (20 %) at det har mye betydning, 6 av 10 (59 %) at det har noe betydning, mens 1/5 (19 %) mener betydningen er liten. 2 % svarer "vet ikke" på dette. For dette oppfølgingsspørsmålet har vi ikke mulighet for direkte sammenligning med tall fra målingen i 1999. Svarene fra 1999 indikerer derimot mye den samme strukturen som nå, ved at noe betydning er det klart flest nevner i begge målinger.

Tror du at hudfarge kan ha betydning for sakens behandling/utfall i rettsapparatet?

Hvor stor betydning tror du at hudfarge kan ha for sakens behandling/utfall i rettsapparatet? (n=54)

Religiøs overbevisning

Til slutt spurte vi om man tror religiøs overbevisning kan ha betydning for sakens behandling.

En andel på 29 % oppgir at de tror religiøs overbevisning kan ha betydning for sakens behandling/utfall, mens en andel på 59 % oppgir at de ikke tror dette kan ha betydning.

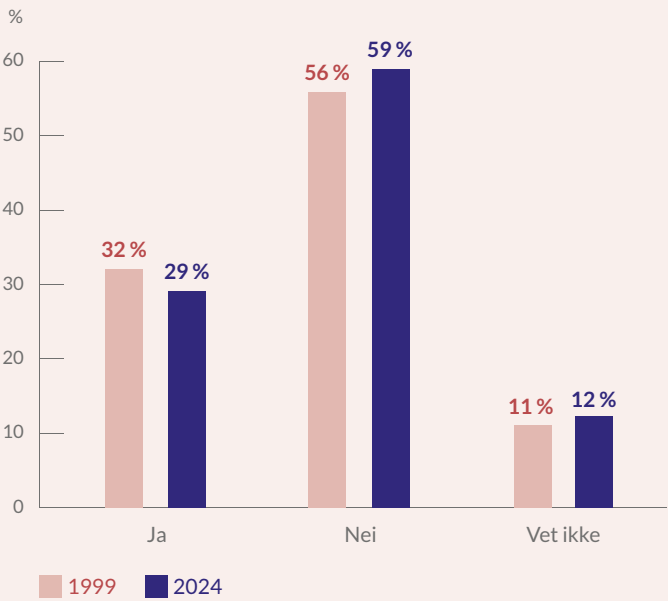
I 1999 skilte religiøs overbevisning seg ut fra etnisk opprinnelse og hudfarge ved at en klart lavere andel mente at dette kunne ha betydning for behandlingen og utfallet i en sak. 32 % svarte ja på spørsmålet den gang. I motsetning til de to foregående forholdene, der andelen som svarer ja i 2024 er signifikant lavere enn i 1999, er det i realiteten ingen forskjell i vurderingen av religiøs overbevisnings betydning for behandlingen nå og i 1999. Den svake nedgangen fra 32% til 29 % er ikke statistisk signifikant når vi tar hensyn til feilmarginene.

Av de 47 advokatene som svarte at religiøs overbevisning kan ha betydning for behandling og utfall i rettsapparatet, svarer 15 % at det har mye betydning, 2/3 (66%) at det har noe betydning, mens 15 % mener betydningen er liten.

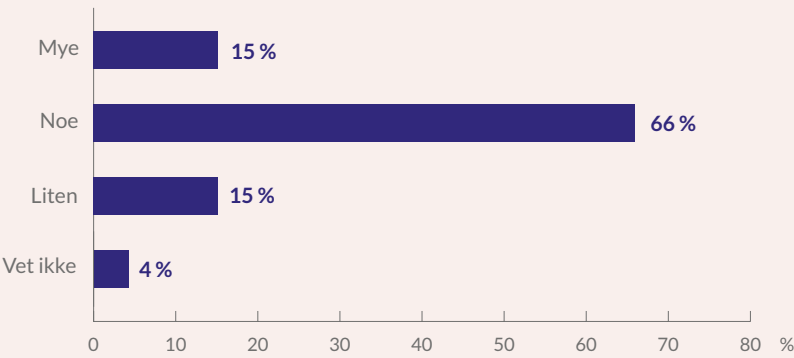
For oppfølgingsspørsmålet har vi ikke mulighet for direkte sammenligning med tall fra målingen i 1999. Derimot ser vi i rapporten fra 1999 at i motsetning til de to foregående forholdene hadde svarene fra dette oppfølgingsspørsmålet da en annen struktur enn de har nå. I 1999 var lite betydning det klart flest nevnte, mens det nå er noe betydning flertallet nevner. Det var i 1999 nesten ingen som svarte at dette hadde mye betydning. Resultatene antyder altså en forskyving i retning av at religiøs overbevisning nå har noe betydning, som kan indikere at dette er blitt noe det legges mer vekt på nå enn i 1999.

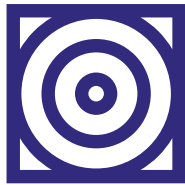

Tror du at religiøs overbevisning kan ha betydning for sakens behandling/utfall i rettsapparatet?

Hvor stor betydning tror du at religiøs overbevisning kan ha for sakens behandling/utfall i rettsapparatet? (n=47)

Advokatenes refleksjoner rundt diskriminering i egen bransje

Advokatene vi har hatt dybdeintervjuer med mener alle at det norske rettssystemet har blitt mer mangfoldig, og at man nå er mer oppmerksom på faktorer som kan føre til diskriminering på bakgrunn av etnisk opprinnelse, hudfarge og religiøs overbevisning. De beskriver likevel domstolene som en situasjon hvor alt fra dommere, med-dommere, representanter for påtalemyndighet, samt bistandsadvokater er "etnisk hvite nordmenn" fra ressurssterke hjem.

Ingen av advokatene vi snakker med vil påstå at en slik situasjon i seg selv skaper diskriminering, men at den kan bidra til å bevare og forsterke forskjeller og mulige fordommer.

"Jeg har nå akkurat hatt en sak hvor jeg har representert to personer med (synlig) ikke-norsk bakgrunn. Det er etniske nordmenn som sitter som dommere. Det er etniske nordmenn som representerer påtalemyndigheten, og det er ikke minst etniske nordmenn som figurerer som bistandsadvokater for "hvite" motparter fra Oslo vest. Jeg må nok innrømme at jeg syns det er lettere for meg å skaffe sympati for klienter som er hvite nordmenn, kan språket og har en generell forståelse av rettssystemet" - Forsvarsadvokat.

Noen av advokatene som selv har minoritetsbakgrunn mener at ordskiftet om innvandring og innvandrere har blitt tøffere gjennom de siste tjue årene.

"Da jeg vokste opp i Oslo var det i lite fokus på "svenske tilstander" og få problemer med utlendinger. Det var en god tid for integrering. Jeg møtte et åpent norsk samfunn, og fikk mange norske venner. De senere årene har fordommer i større grad kommet til overflaten og skapt et tøffere klima. Jeg opplever at dette startet med 11.09, og har tiltatt i årene etter Utøya. Men jeg tror også at dette henger sammen med den digitale tiden vi lever i, hvor barn (fra ulike kulturer) i mindre grad er (fysisk) sammen og blir kjent med hverandre" - Forsvarsadvokat med minoritetsbakgrunn.

Selv om det fortsatt er langt mellom advokatene med minoritetsbakgrunn i de mest profilerte advokatkontorene, så opplever advokatene vi snakker med at jus-feltet i dag preges av langt større mangfold i dag, sammenlignet med for femten-tjue år siden. Det er spesielt feltet for strafferett som trekkes frem i så måte. Advokater med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn opplever imidlertid å ha en tendens til å samles i visse firmaer. En av advokatene vi møter (som selv har minoritetsbakgrunn) forteller at hen har fått flere tilbud fra firmaer med relativt stor andel advokater med minoritetsbakgrunn. Dette har hen valgt å takke nei til da hen ikke ønsker at dette skal være noe som karakteriserer hen som advokat.

Det at de fleste advokater og representanter for det norske rettssystemet selv er fra ressurssterke majoritetshjem kan, ifølge advokatene vi intervjuer, gi visse blindsonder. En advokat med etnisk norsk bakgrunn med erfaring fra å bo i en annen kultur enn den norske, forteller at: *"Det er vanskelig å leve seg inn i hvordan det er å leve i en kultur man ikke har vokst opp i eller kjenner kodene til. Jeg har selv levd i en kultur hvor jeg med kunnskapen til en treåring skulle forsøke å oppnå noe. (...) Det er stor variasjon i kunnskap og innlevelsesevne blant mine bransjekolleger, og dette kan absolutt påvirke hvordan saker blir håndtert"* - Tidligere forsvarsadvokat.

Flere av advokatene vi snakker med mener også at de erfarer regionale forskjeller knyttet til dette, og at man ikke skal langt utenfor Oslo eller de større

byene før minoriteter er et lite mindretall og skiller seg markant fra det øvrige lokalsamfunnet.

Som nevnt mener altså advokatene vi har dybdeintervjuet at jusfeltet og samfunnet for øvrig er mer oppmerksom på situasjoner hvor det kan oppstå diskriminering i dag, sammenlignet med for femten-tjue år siden. Det at det i dag finnes flere aktører i det norske rettssystemet som har minoritetsbakgrunn, og det faktum at Norge i dag er et mer multikulturelt

samfunn trekkes frem som viktige årsaker til denne forbedringen. Når det er sagt, så oppgir advokatene imidlertid at diskriminering på bakgrunn av etnisk opprinnelse, hudfarge og religiøs overbevisning, ikke er et tema det snakkes så mye om, hverken i ulike advokatkontor, på studier, eller i fagfora som advokatene frekventerer. Det er også et tema flere av advokatene kvier seg litt for å løfte frem hvis det ikke fremkommer eksplisitt i forbindelse med en sak.

Dommerens opptreden når en part har minoritetsbakgrunn

Videre ønsket vi å se på om advokatene oppfatter dommerens opptreden som forskjellig når en part i en sak har minoritetsbakgrunn eller ikke.

Her er spørsmålet vi stilte litt forskjellig fra det spørsmålet som ble stilt i 1999. Da ble spørsmålet stilt: "Hvordan har du opplevd dommerens/-es opptreden når en eller flere av partene har minoritetsgrunn?".

I 2024 ble dette endret til: "Hvordan har du opplevd dommerens/-es opptreden mot en part når denne parten har minoritetsbakgrunn?". Selv om essensen i spørsmålet er omtrent det samme, så kan vi ikke med sikkerhet si at forskjellene i svarene vi ser ikke skyldes den endrede formuleringen. Nedenfor vises svarfordelingen fra 2024. Som i 1999 presenteres kun svarene fra de som har oppgitt at de har hatt klienter med minoritetsbakgrunn de siste fem år. Dette utgjør 139 advokater.

Av de som har hatt klienter med minoritetsbakgrunn de siste fem årene, er det 59 % som mener dommerens/-es opptreden mot parter med minoritetsbakgrunn ikke har vært forskjellig

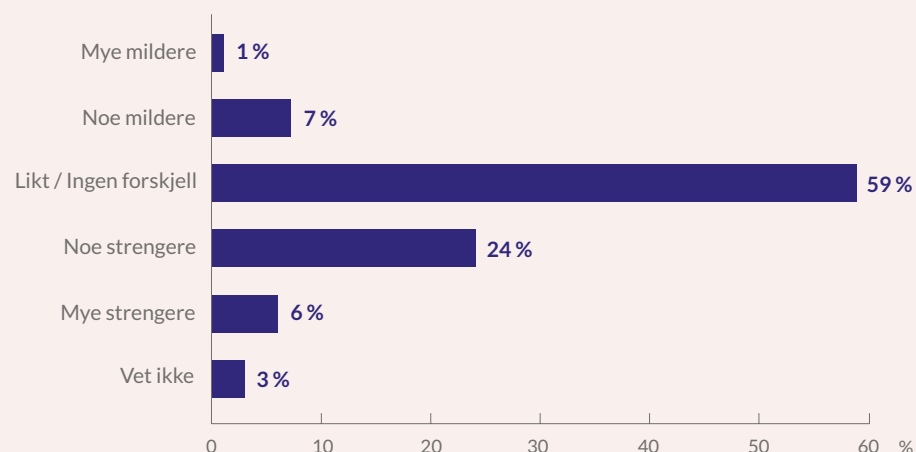
fra opptreden mot andre parter. Til sammen 38 % har imidlertid opplevd en forskjellbehandling.

Forskjellsbehandlingen kan gå i begge retninger, altså både ved at opptreden er mildere eller at den er strengere. Som det fremgår av resultatene er det klart flere som opplever at opptreden er strengere enn mildere. Til sammen oppgir 30 % at de opplever dommerens opptreden som strengere i slike tilfeller, mens 8 % opplever at den er mildere.

Selv om vi skal være forsiktig med sammenligninger gitt at spørsmålet er noe endret, kan det likevel være interessant å se resultatene i lys av målingen fra 1999. Det var da 47 % som oppga at de har opplevd forskjellsbehandling. En andel på 29 % oppga da at de opplevde dommerens opptreden som strengere (tilnærmet likt som nå), men det var da også flere (18 %) som oppga at de opplevde dommerens opptreden som mildere.

Hvordan har du opplevd dommerens/-es opptreden mot en part når denne parten har minoritetsbakgrunn? (n=139)

Rettsens avgjørelse når en eller flere parter har minoritetsbakgrunn

En ting er dommerens opptreden, men et kanskje viktigere forhold er rettsens avgjørelse. Vi spurte de samme om de har opplevd rettsens avgjørelse som annerledes når en eller flere av partene har minoritetsbakgrunn, samt et oppfølgingsspørsmål om på hvilken måte rettsens avgjørelser eventuelt har vært annerledes. I 1999 ble det også stilt to spørsmål om dette, men da med andre svaralternativer samt at rekkefølgen på de to spørsmålene var snudd. Resultatene mellom de to målingene kan derfor ikke sammenlignes direkte.

Til sammen oppgir 1/3 (32%), av de som har hatt klienter med minoritetsbakgrunn de siste fem årene, at de har opplevd at rettsens avgjørelse har vært annerledes når en eller flere av partene har hatt minoritetsbakgrunn. 6 av 10 (59 %) svarer at de ikke har opplevd slik forskjellsbehandling. Selv om spørsmålet er forskjellig fra spørsmålet stilt i 1999, kan det synes som dette fortsatt er et problem. Den gang svarte 38 % at de hadde opplevd forskjellsbehandling enten i form av mildere eller strengere avgjørelse. Ved at det nå er 32 % som svarer ja på det nye spørsmålet, kan dette tyde på at ganske lite har endret seg.

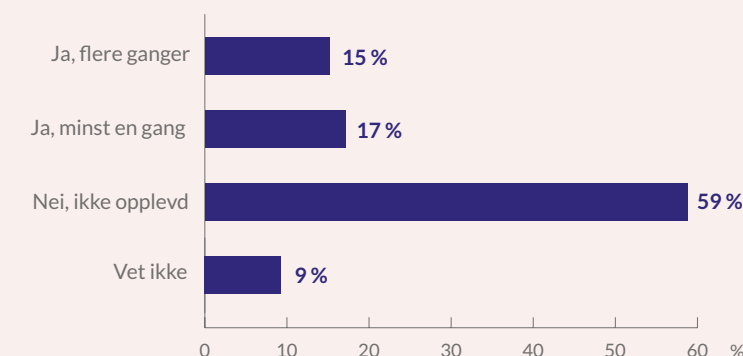
Vi fulgte opp de som svarte at de har opplevd rettsens avgjørelse som annerledes en eller flere ganger, med spørsmål om hvordan forskjellsbehandlingen hadde artet seg.

2/3 (67 %) av de som svarte at de har opplevd forskjellsbehandling svarer at forskjellsbehandlingen som oftest har medført strengere avgjørelser overfor parter med minoritetsbakgrunn, mens 20 % mener den som oftest har medført mildere avgjørelser. 11 % mener avgjørelsene her vært like mye mildere som strengere.

Ser vi disse andelene som del av alle 139 som har hatt klienter med minoritetsbakgrunn siste fem år, kan vi si at 22 % av dem har opplevd forskjellsbehandling som oftest i form av strengere avgjørelser overfor parter med minoritetsbakgrunn. 6 % har opplevd forskjellsbehandling som i de fleste tilfeller har gått i retning av mildere avgjørelser.

Har du opplevd rettsens avgjørelse som annerledes når en eller flere av partene har minoritetsbakgrunn? (n=139)

Selv om vi skal være forsiktige med å sammenligne disse spørsmålene direkte, kan vi si at forskjellen mellom andelen som svarer at avgjørelsene har vært strengere og andelen som svarer at de har vært mildere er omtrent lik fra 1999 til 2024.

Funn fra dybdeintervjuer med advokater

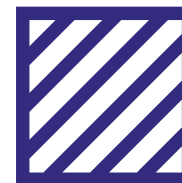
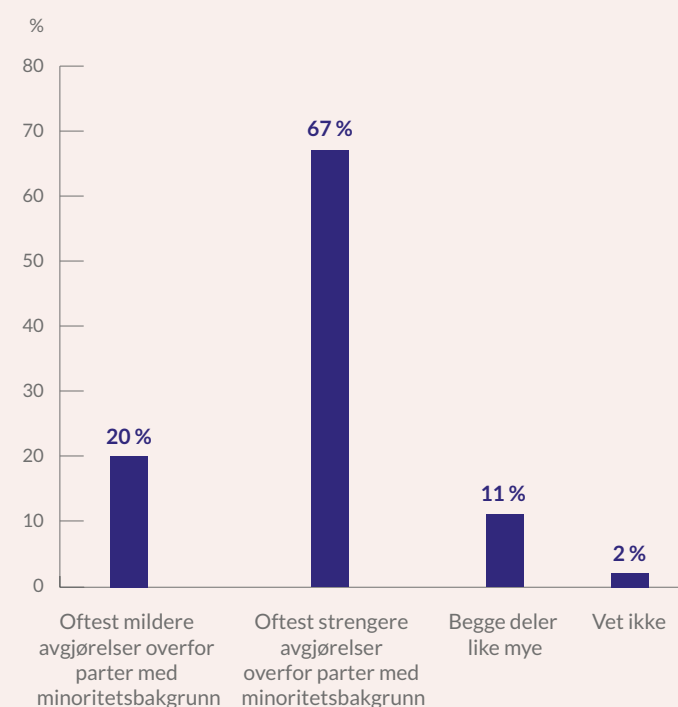
Blant advokatene vi dybdeintervjuer, er det ingen som vil si at rasisme har hatt en direkte innvirkning på utfallet i saker de har ført for retten. De er mener likevel at faktorer som mangel på kulturelle koder, "dårlig oppførsel" (i rettssalen), kjønn og "annerledeshet", har vært medvirkende faktorer til at spesielt mannlige klienter med minoritetsbakgrunn har fått strengere straff enn andre i tilsvarende saker. Flere av advokatene opplever imidlertid at kvinner, med eller uten minoritetsbakgrunn, ofte får mildere straffer. "Er du en søt etnisk norsk jente sammenlignet med en ung gutt fra Somalia, så vil du i ti av ti tilfeller bli straffet mildere, selv om handlingen er like grov. Det er litt fælt å si det, men jeg tror det er sant" – Tidligere forsvarsadvokat (kvinne). Typiske eksempler på saker hvor advokatene i utvalget vårt opplever at det kan oppstå forskjellsbehandling, eller hvor minoriteter kan bli unødvendig skadelidende er:

- Vold i nære relasjoner. I slike saker er det ofte langt mellom den "norske forståelsen" av vold i nære relasjoner, og den forståelsen en del klienter og tiltalte med annen kulturbakgrunn har til dette fenomenet.
- Barnevernssaker. Mange kulturer ser annerledes på relasjonen mellom foreldre og barn enn vi gjør i Norge.

Flere av advokatene er også opptatt av å fremheve at det tross alt er et bredt spekter av folk med annen kulturbakgrunn man er borti. "Noen ganger spiller kulturforskjellene stor rolle, andre ganger er det mindre relevant" - Forsvarsadvokat.

På hvilken måte har rettens avgjørelser vært annerledes? (n=46)

Fordomsfulle holdninger til uttrykk i rettsapparatet

Fordommer ligger ofte bak forskjellsbehandlingen vi har sett i de foregående spørsmålene. Vi ønsket å gå nærmere inn på denne problematikken, ved å spørre mer direkte om man de siste fem årene har opplevd at fordomsfulle holdninger mot personer med minoritetsbakgrunn har kommet til uttrykk under sakers behandling i rettsapparatet.

Dette var også belyst i 1999, men da ved en litt annerledes spørsmålssekvens. Da stilte man først spørsmål om det hadde skjedd, hvorpå de som svarte ja, ble oppfordret til å svare på spørsmål om dette hadde kommet til uttrykk hos dommere, aktor, og motpartens advokat. I 2024-undersøkelsen gikk vi mer direkte inn og stilte følgende spørsmål:

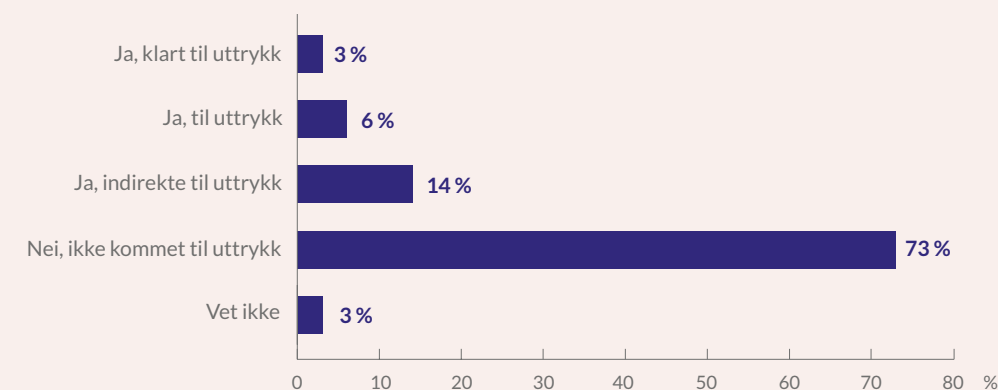
"Har du i løpet av de siste fem årene opplevd at fordomsfulle holdninger til personer med minoritetsbakgrunn er kommet til uttrykk under sakers behandling i rettsapparatet?"

Har slike holdninger kommet til uttrykk hos...
Dommeren
Aktor
Motpartens advokat"

De følgende figurene gjengir svarene for hver av de tre aktørene:

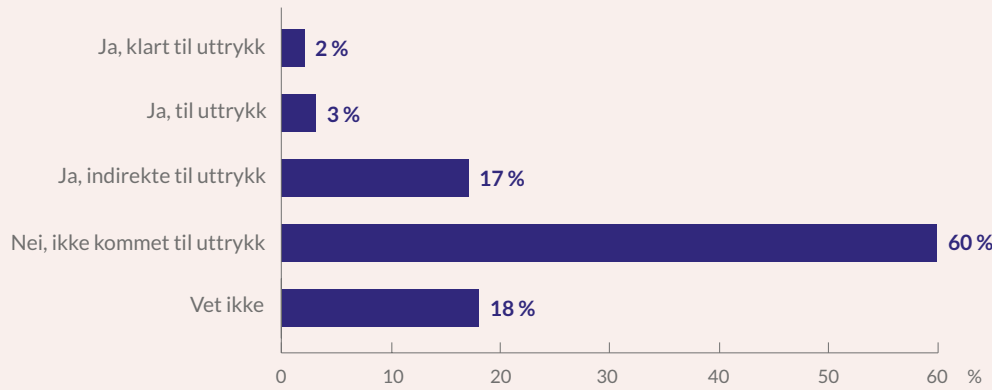

Har slike holdninger kommet til uttrykk hos... dommeren? (n=139)

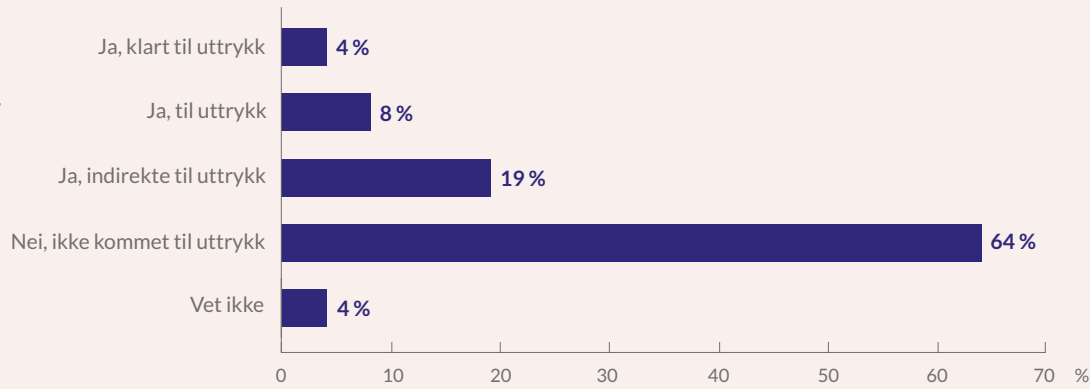

Har slike holdninger kommet til uttrykk hos...
aktor?
(n=139)

Har slike holdninger kommet til uttrykk hos...
motpartens advokat?
(n=139)

holdninger direkte, så er det en del dommere med lang fartstid i systemet som kan oppføre seg på problematiske måter overfor tiltalte med minoritetsbakgrunn. Dette handler typisk om at dommeren viser tydelig irritasjon overfor tiltalte som ikke klarer å gjøre seg forstått, bruker lang tid, eller ikke agerer i henhold til kulturelle koder i rettsapparatet. En del dommere, blir av advokatene vi snakker med, beskrevet som "lei av jobben sin", og som mest opptatt av "å bli fort ferdig".

"Jeg har opplevd å bli bedt om å holde prosedyren min kort, for at dommeren skal rekke å ha domskonferanse klokken sånn og sånn. Jeg har jo jobbet i mange år og tør å si ifra. Men hadde jeg vært en fullmektig så hadde jeg nok blitt mer usikker og kjent mer på at jeg ikke fikk mulighet til å gjøre jobben min. Og dette sitter de og sier i åpen rett foran klienten min. (...) Jeg har aldri opplevet at yngre dommere sier slike ting, det har kun vært de som har vært der i alle år". – Tidligere forsvarsadvokat.

Som nevnt er det ingen av advokatene vi dybdeintervjuer som har opplevd at de profesjonelle aktørene i rettssalen har kommet med kommentarer eller ytringer som kan sies å være rasistiske. Det flere av advokatene imidlertid peker på, er at mangel på kulturell forståelse kan ha betydelige konsekvenser i rettssystemet. Det oppleves å være store forskjeller

knyttet til i hvilken grad både politi og dommere evner å ta relevante kulturelle perspektiver på alvor, og at en del klienter med minoritetsbakgrunn derfor får et dårligere utfall enn de burde.

Alderen på deler av den norske dommerstanden blir trukket frem som medvirkende årsak til en slik manglende kulturell forståelse: At dommeren har vokst opp i et samfunn og i et sosialt sjikt som ligger langt unna det multikulturelle Norge som mange i dag lever innenfor (ref. undersøkelse fra NRK publisert 1. februar på nrk.no ²).

Advokatene mener det er store geografiske forskjeller knyttet til domstolens evne til å utvise kulturell forståelse og kompetanse. Et gjennomgående syn blant advokatene vi snakker med er at: Jo mindre multikulturelt området er, jo mindre kulturell kompetanse/forståelse utvises.

Flere av advokatene er dessuten opptatt av at mange klienter med minoritetsbakgrunn har autoritetsangst, og at det er viktig at rettssystemet som helhet bidrar til å bygge en så tillitsfull ramme rundt klienten som mulig. "Uavhengig om du får flere år i fengsel eller ikke, så er det sentrale spørsmålet for alle som går gjennom en domstol: Ble jeg sett og hørt" – Forsvarsadvokat.

² <https://www.nrk.no/norge/xl/de-rikeste-far-oftere-lavere-straffer-enn-de-fattigste-i-norske-rettssaler-1.17178868>

Tar vi utgangspunkt i andelene som svarer ja, enten at det kommer klart til uttrykk, til uttrykk, eller indirekte til uttrykk, kan vi si at 23 % svarer at dette har kommet til uttrykk hos dommeren, 22 % at det har kommet til uttrykk hos aktor, og 31 % at det har kommet til uttrykk hos motpartens advokat. Det er altså hos motpartens advokat at flest har opplevd at fordomsfulle holdninger har kommet til uttrykk, men vi merker oss at det er en merkbart høyere andel (18 %) som svarer vet ikke når det gjelder aktor, sammenlignet med dommer og motpartens advokat.

Sammenligning med 1999 er litt usikker siden antallet som har svart på oppfølgingsspørsmålene om de tre aktørene varierer. Ut ifra antallet i rapporten fra den gang omregnet som andeler av alle som hadde hatt minoritetsklienter, kan vi imidlertid si at 27 % av dem oppga at de hadde opplevd at dommer direkte eller indirekte ga uttrykk for fordomsfulle holdninger, 26 % at aktor ga uttrykk for slike holdninger, og 26 % at motpartens advokat ga uttrykk for slike holdninger. Dette indikerer at omfanget av slike holdninger ikke skiller seg særlig fra 1999, men at vi aner en svak nedgang når det gjelder dommer og aktor, men en svak oppgang når det gjelder motpartens advokat.

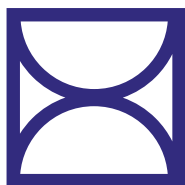
I tillegg til disse spørsmålene om fordomsfulle holdninger mot personer med minoritetsbakgrunn har kommet til uttrykk under sakers behandling i rettsapparatet, stilte vi tilsvarende spørsmål til de som innledningsvis i undersøkelsen hadde oppgitt at de selv hadde minoritetsbakgrunn. Siden det kun er 16 advokater i denne undersøkelsen som selv har minoritetsbakgrunn, blir resultatene veldig usikre. Slike resultat er derfor ikke presentert. Overordnet kan man si at det imidlertid ser ut til at fordomsfulle holdninger rettet mot advokater med minoritetsbakgrunn er minst like utbredt som det vi har sett mot personer med minoritetsbakgrunn som har en sak til behandling.

Funn fra dybdeintervjuer med advokater

Advokatene vi gjorde dybdeintervjuer med, vil i all hovedsak beskrive et profesjonelt rettskollegium hvor rasistiske holdninger ikke kommer direkte til uttrykk: "Jeg har inntrykk av at vi med svart kappe klarer å ta oss sammen, i hvert fall utad". – Tidligere forsvarsadvokat.

Flere av advokatene vi snakker med er imidlertid kritiske til deler av den norske dommerstanden. De mener at selv om dommeren ikke uttrykker rasistiske

Vitners beskrivelse av en handling når tiltalte har minoritetsbakgrunn

I 1999-undersøkelsen ble det stilt spørsmål om hvordan man oppfatter at norske vitner beskriver handlinger i straffesaker dersom tiltalte har minoritetsbakgrunn. I samråd med OMOD ble vi enige om at det i 2024 ikke er like gangbart lenger å snakke om "norske vitner". Vi endret derfor spørsmålet til "Tror du at vitner uten minoritetsbakgrunn beskriver den straffbare handling som mer, like eller mindre brutal/graverende i straffesaker hvor tiltalte har minoritetsbakgrunn?".

Dette gjør at vi også her skal være litt forsiktige med å sammenligne resultatene direkte.

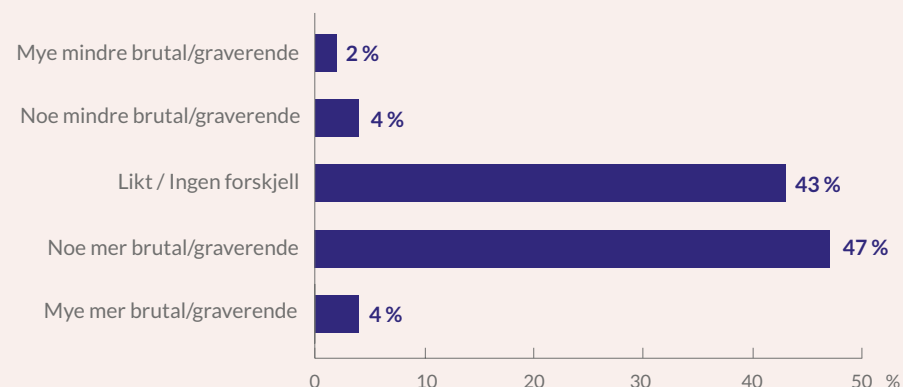
Dette spørsmålet er gått til alle de 164 som har svart på undersøkelsen. En stor andel (41 % eller 68 advokater) har svart "vet ikke" på spørsmålet. Mye tyder på at det samme var tilfelle i 1999. Det ser ut til at de den gang gjenga resultatet kun for de som ikke svarte "vet ikke", selv om dette ikke er nevnt konkret i rapporten. Det er kun opplyst at 125 advokater svarte på spørsmålet. Vi har for å kunne se nåværende resultat i kontekst med tidligere resultat valgt å også presentere 2024-resultatene på dette spørsmålet uten de som har svart "vet ikke". Antall svar er således 96.

Dette viser at til sammen 51 % mener at vitner uten minoritetsbakgrunn beskriver den straffbare handlingen som mer brutal i saker der tiltalte har minoritetsbakgrunn. I all hovedsak er det snakk om noe mer brutal og ikke mye mer brutal. 43 % mener imidlertid

at handlingen beskrives likt uavhengig av om det gjelder tiltalte med minoritetsbakgrunn eller uten minoritetsbakgrunn, mens til sammen 6 % mener de beskriver handlingene som mindre brutale/graverende. Selv om vi skal være forsiktige med å sammenligne direkte med 1999-undersøkelsen, er det likevel interessant å se at andelen den gang var 51 % mer brutal, 44 % likt, 5 % mindre brutal, noe som klart indikerer at lite har skjedd på dette området i løpet av de 25 årene som har gått.

Tror du at vitner uten minoritetsbakgrunn beskriver den straffbare handling som mer, like eller mindre brutal/graverende i straffesaker hvor tiltalte har minoritetsbakgrunn? (n=96)

Diskriminering som juridisk moment i saker

En rettstvist kan inneholde et diskrimineringsmoment med juridisk relevans.

I likhet med målingen fra 1999 stilte vi noen spørsmål knyttet til det å bruke et slikt element i sin prosedering av en sak.

Lettere eller vanskeligere å få medhold hvis det prosederes på diskriminering

Et spørsmål er i hvilken grad advokatene tror at det vil være lettere eller vanskeligere å få medhold i en sak dersom det prosederes på at diskriminering har forekommet framfor å unnlate det. Vi spurte derfor følgende spørsmål:

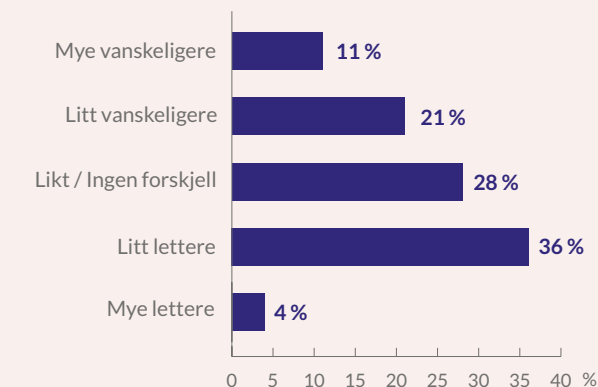
"Tenk deg at du prosederer en sak der sakens faktum inneholder et diskrimineringsmoment med juridisk relevans. Tror du at det ville være lettere eller vanskeligere å få medhold i saken dersom den prosederes på et rettsgrunnlag som anklager motparten for å ha handlet diskriminerende eller for å ha uttrykt diskriminerende holdninger overfor personer med minoritetsbakgrunn?"

I 1999 var spørsmålet litt ledende ved at det ble spurt "Tror De at det ville være vanskelig å få medhold...". Dette har vi nå endret til "Tror du at det ville være lettere eller vanskeligere å få medhold...". Siden det er en betydelig andel som svarer "Vet ikke" på spørsmålet (31 % eller 51 advokater), velger vi å presentere resultatet uten disse. Alt tyder på at så ble gjort også i 1999.

Dette viser at 40 % av de som oppgir et svar på spørsmålet (ekskl. "vet ikke") mener at å prosedere på diskriminering vil kunne gjøre det lettere å få medhold i en sak der dette har relevans. 28 % mener dette ikke vil ha noe å si for utfallet, mens 32 % mener det vil gjøre det vanskeligere å få medhold. I 1999 var det derimot en større andel som mente det ville gjøre det vanskeligere (42 %), enn som mente det ville gjøre det lettere (26 %) å få medhold. Her er det vanskelig å si om dette utgjør en reell endring, eller om det kan være et resultat av at spørsmålsformuleringen nå er mer balansert. Det kan være et resultat av begge deler.

Tror du at det ville være lettere eller vanskeligere å få medhold i saken dersom den prosederes på et rettsgrunnlag som anklager motparten for å ha handlet diskriminerende eller for å ha uttrykt diskriminerende holdninger overfor personer med minoritetsbakgrunn? (n=113)

Ville man selv prosedere på diskriminering eller ikke?

Videre spurte vi om advokatene selv ville prosedert saken uten å vektlegge det diskriminerende elementet, dersom sakens faktum inneholder et diskrimineringselement med juridisk relevans.

Her er det mulig å sammenligne resultatene fra 2024 direkte med resultatene fra tilsvarende spørsmål i 1999, siden spørsmålsformuleringene er like og alle har fått spørsmålet i begge undersøkelsene.

18 % svarer nå ja på at de ville prosedert saken uten å vektlegge det diskriminerende elementet. Dette er i realiteten den samme andelen som i 1999 da 20 % svarte ja på spørsmålet. Forskjellen fra den gang er at signifikant flere tar stilling og svarer nei på spørsmålet sammenlignet med 1999 (52 % mot 35 % i 1999). Dette kan indikere at flere nå er tydelig på at de ville vektlagt det diskriminerende elementet. Færre er i alle fall nå usikre på hva de ville ha gjort.

Vi fulgte opp de som svarte ja på dette spørsmålet med et åpent spørsmål om hvorfor en ville prosedert saken uten å vektlegge diskrimineringselementet. Det var i alt 30 advokater som fikk dette oppfølgingsspørsmålet, og 17 av dem valgte å spesifisere hvorfor i fritekst. En gjennomgang av disse svarene viser at det flest av dem nevner er relatert til at de frykter at dette kan avspore saken, og at det kan være lettere å få medhold uten å

vektlegge diskrimineringselementet. Her er noen av svarene som ble gitt:

"Det er lettere å få medhold på mindre belastende faktum, enn det reelle grunnlaget som ofte er diskriminering og fremmedfrykt. Det vil ofte være mer belastende å legge diskriminering til grunn og min erfaring er at det ofte avvises som et reelt grunnlag"

"Det når ikke frem overfor dommer. Det vil ta plass fra "hovedfokus" i saken"

"Fordi det er knyttet usikkerhet til hvordan dommeren vil stille seg til dette. Argumenter med diskriminerings-elementer vil kunne oppfattes som å "stakkarliggjøre" klienten. At det skal føles synd på ham, osv."

"Hvis det var mulig ville jeg unngått at det underliggende (hudfarge, etnisitet, nasjonalitet) i det hele tatt fikk noen relevans for sakens faktum"

"Opplever at det ikke bidrar til noe bedre eller annet resultat for klienten"

"Siden jeg selv har minoritetsbakgrunn, så kan det fort oppleves som et "kort" jeg bruker mot motparten eller at jeg er sensitiv ovenfor temaet, noe jeg egentlig ikke er. Jeg blir derfor ekstra forsiktig å legge vekt på diskriminerende elementer f.eks. hos aktor eller det offentlige, selv om jeg kan se at det opplagt foreligger fordomsfulle eller diskriminerende holdninger der i løpet av saksbehandlingen".

Behandling av foreldre med minoritetsbakgrunn i saker vedrørende barnerett/ barnevernrett

Advokatene ble videre spurt om foreldre med minoritetsbakgrunn behandles annerledes i saker vedrørende barnerett/barnevernrett enn foreldre med majoritetsbakgrunn. Dette spørsmålet er bare stilt til de som har oppgitt at de har hatt saker innenfor rettsområdene Barnevern eller Familierett i løpet av de siste fem årene.

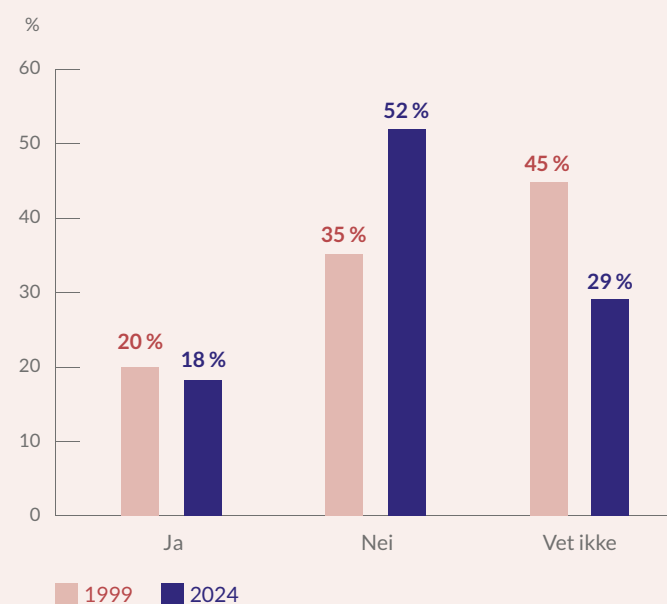
Et tilsvarende spørsmål ble stilt også i 1999. Spørsmålet er nå endret noe siden det den gang ble brukt begrepet "etnisk norske" for å beskrive det vi nå har kalt foreldre med majoritetsbakgrunn. Dette sammen med at det ikke fremgår i rapporten fra 1999 hvem som besvarte spørsmålet den gang, gjør en direkte sammenligning problematisk.

Av de 109 som har hatt saker innen Barnevern og Familierett siste 5 år, svarer nå 47 % at de mener foreldre med minoritetsbakgrunn behandles verre i saker vedrørende barnerett/barnevernrett enn foreldre med majoritetsbakgrunn. En andel på 12 % mener de behandles bedre, mens 23 % svarer at de mener det ikke er noen forskjell mellom de to gruppene. Det er imidlertid hele 18 % som svarer "vet ikke" og således ikke tar stilling til spørsmålet.

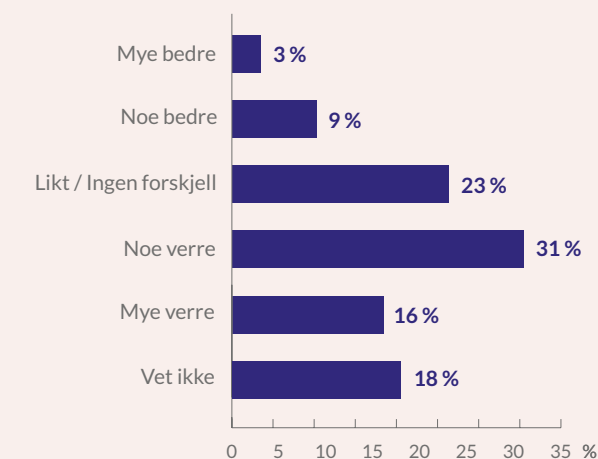
Ser vi på tallene fra 1999 kan det tyde på at noen flere nå mener det har blitt verre. I den undersøkelsen ble de som svarte "vet ikke" tatt ut av fordelingen, og det var da 43 % av de som tok stilling til spørsmålet som mente foreldre med minoritetsbakgrunn ble behandlet verre i slike saker, mens 42 % mente de ble behandlet likt med foreldre med majoritetsbakgrunn. Gjør vi det samme med svarene fra 2024-undersøkelsen, er andelen som mener minoritetsforeldre behandles verre 57 %, mens andelen som mener de behandles likt er 28 %.

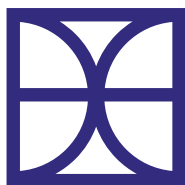

Tenk deg igjen at du prosederer en sak der sakens faktum inneholder et diskrimineringselement med juridisk relevans. Dersom det er mulig, ville du prosedert saken uten å vektlegge det diskriminerende elementet?

Mener du at foreldre med minoritetsbakgrunn behandles annerledes i saker vedrørende barnerett/ barnevernrett enn foreldre med majoritetsbakgrunn? (n=109)

Bruk av tolk og rettsikkerhet

Bruk og kvalitet knyttet til tolking i rettsapparatet er et viktig element når vi snakker om rettssikkerheten til minoritetsgrupper. Vi stilte i likhet med målingen i 1999 et sett av spørsmål knyttet til dette.

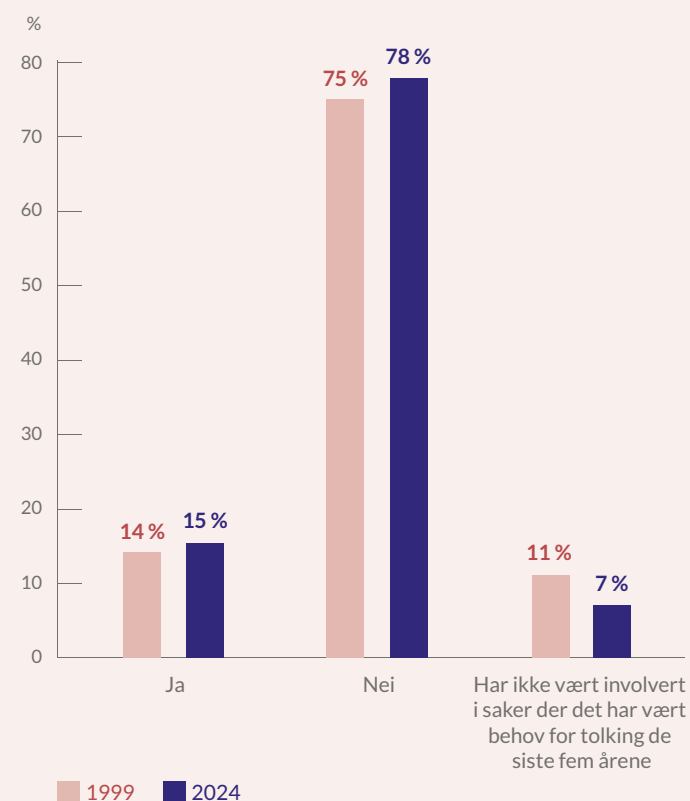
Konflikt med dommeren om bruk av tolk

Vi begynte denne bolken med spørsmål om man de siste fem årene har opplevd konflikt/-er med dommeren om nødvendigheten av å bruke tolk. Dette spørsmålet ble stilt også i 1999, med da uten at det ble begrenset til de siste fem årene. Vi har likevel valgt å sammenligne resultatene fra de to undersøkelsene direkte.

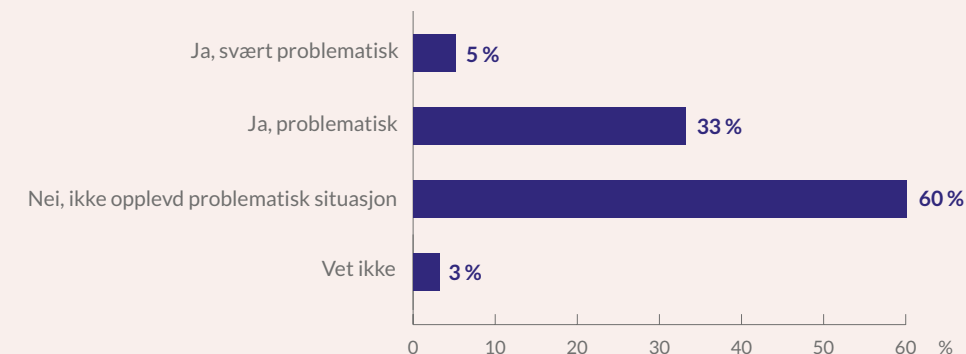
Dette er stilt til alle 164 i 2024 og alle 248 i 1999. Det er som vi ser i realiteten ingen forskjell mellom de to målingene. Det er nå 15 % som svarer at de har opplevd konflikt med dommeren om nødvendigheten av å bruke tolk, mens 78 % svarer at de ikke har opplevd dette. 7 % svarer at de ikke har vært involvert i saker der det har vært behov for tolking i løpet av de siste fem årene. Disse (12 advokater) slapp å svare på de påfølgende spørsmålene om tolking.

Har du de siste fem årene opplevd konflikt/-er med dommeren om nødvendigheten av å bruke tolk?

Har du de siste fem årene opplevd situasjoner hvor mangel på tolkning har vært problematisk i rettsaker hvor språklige minoriteter (innvandrere og/eller nasjonale minoriteter) var parter eller vitner? (n=152)

Problemer med manglende bruk av tolk

De advokatene som svarte at de har hatt saker med behov for tolking ble så spurt om de i løpet av de siste fem årene har opplevd situasjoner hvor mangel på tolking har vært problematisk i rettsaker der språklige minoriteter har vært parter eller vitner.

Resultatet viser at 38 % svarer at de har opplevd manglende tolking som problematisk i rettsaker de har vært i de siste fem årene. I 1999 var denne andelen signifikant større, da om lag 6 av 10 (61 %) svarte at de hadde opplevd slike situasjoner. Den gang hadde man imidlertid ikke noen tidsbegrensning på hvor langt tilbake i tid det gjaldt. Vi kan altså ikke sikkert si at forskjellen kan skyldes dette, men det er sannsynlig at vi her altså ser en reell nedgang i andelen som har opplevd slike problematiske situasjoner. Uavhengig av om det er en reell nedgang eller ikke, så utgjør 4 av 10 som oppgir å ha opplevd dette de siste fem årene likevel en betydelig andel.

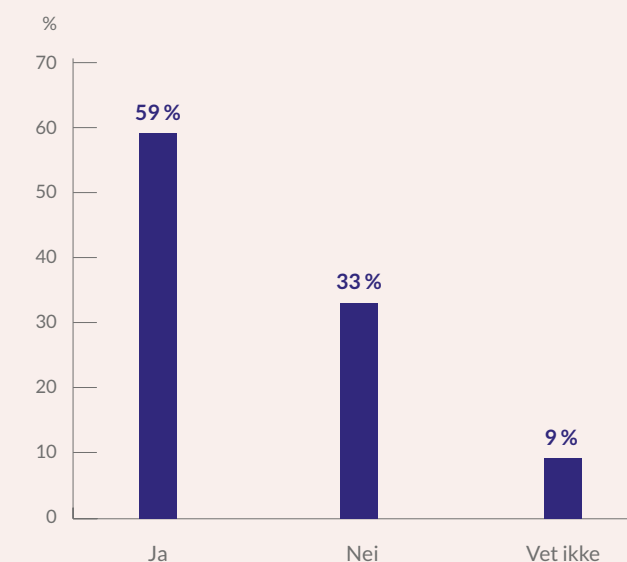
Kvaliteten på tolking

De relevante advokatene ble videre spurt om de har opplevd kvaliteten på tolkingen i retten som et rettssikkerhetsproblem.

6 av 10 (59 %) oppgir at de har opplevd kvaliteten på tolkingen som et rettssikkerhetsproblem i saker der det er blitt brukt tolk i retten. 1/3 (33 %) svarer at de ikke har opplevd dette, mens 1 av 10 svarer vet ikke. I rapporten fra 1999 er det oppgitt at 58 % svarer ja på spørsmålet. Det er imidlertid litt usikkert hvem denne prosenten representerer, da antall svar på spørsmålet er lavere enn det vi skulle anta.

Har du opplevd kvaliteten på tolkingen som et rettssikkerhetsproblem de siste fem årene i saker der det er brukt tolk i retten? (n=152)

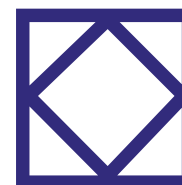
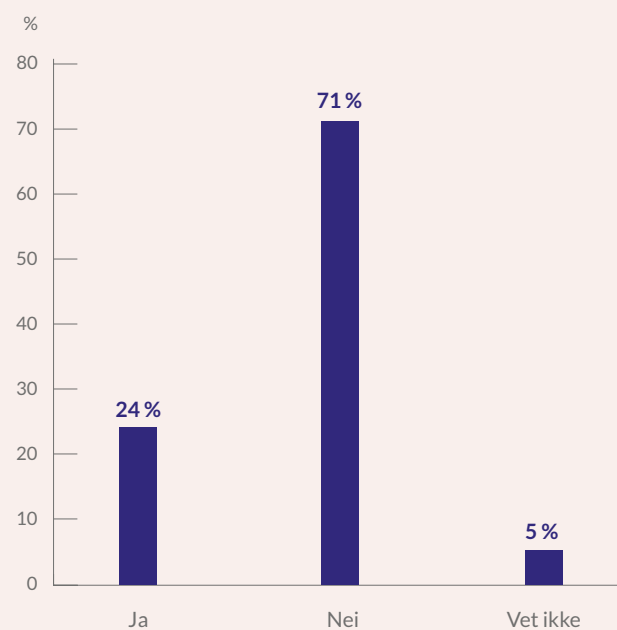
Presses tolken av dommeren

Avslutningsvis i bolken om tolking spurte vi advokatene om de har opplevd at tolken ikke får utført sitt arbeid tilfredsstillende pga. at dommeren er utålmodig og presser forhandlingene fremover.

En andel på 24 % eller 1/4 av de relevante advokatene svarer at de har opplevd at tolken ikke får utført sitt arbeid tilfredsstillende på grunn av at dommeren er utålmodig og presser forhandlingen framover. Dette er flere enn i 1999 da 11 % svarte dette. 71 % svarer imidlertid at de ikke har opplevd dette. Dette er også en høyere andel enn i 1999, da 61 % svarte dette. Noe av grunnen til at både andelen som svarer ja og nei er høyere enn i 1999 skyldes at det nå bare er 5 % som svarer "vet ikke", mens det i 1999 var 28 % som svarte dette.

Har du opplevd at tolken ikke får utført sitt arbeid på en tilfredsstillende måte på grunn av at dommeren er utålmodig og presser forhandlingene fremover de siste fem årene? (n=152)

Mangel på tolk, og tid til tolkning, som diskrimineringsutfordring

I de kvalitative dybdeintervjuene vi gjorde med advokater innen arbeids-, barne- og strafferett, er mangel på tid- og tolke-ressurser det som fremheves som den største faren for diskriminering i den norske rettsstaten per i dag. Advokatene vi har snakket med, mener likevel at rettsstaten i dag tar behovet for tolk mer alvorlig enn for relativt få år tilbake. "Da jeg startet som forsvarsadvokat var tolkene ofte av dårlig kvalitet. Selv i rettsalen. Nå er det heldigvis mer fokus på å bruke profesjonelle og statsautoriserte tolker" - Forsvarsadvokat.

Advokatene forteller at ikke alle klienter som har behov for tolk ønsker å bruke tolk. Enkelte klienter legger prestisje i det å selv forklare seg på norsk selv om de har mangelfulle norskkunnskaper. Dette tjener ikke alltid saken deres positivt, men flere av advokatene vi snakker med forteller at det kan være vanskelig å få snakket klienten vekk fra dette.

Viktigheten av tolk

Samtlige advokater i utvalget understreker viktigheten av tolk. Både i kommunikasjonen som går mellom klient og advokat, og mellom klient og påtalemyndighet. Alle advokatene vi snakker med har opplevd avgjørende situasjoner hvor klienter/tiltalte ikke blir tolket riktig av påtalemyndighet og/eller dommere. Misforståelser som følge av tolkeutfordringer, er noe advokatene har erfart i alle ledd av rettsprosessen.

"Det kan hende at politiet har spurt den pågrepne om noen detaljer på vei fra pågripelse til politistasjonen (før den pågrepne har fått mulighet til å snakke med advokat). Og så viser det seg i ettertid at vedkommende har misforstått spørsmålet og egentlig ikke svart på det politiet spurte om. Allikevel har slike utsagn en lei tendens til å bli hengende igjen som bevis for påtalemyndigheten, spesielt hvis bevisene i saken er få" - Forsvarsadvokat.

Utfordringer med å skaffe, og å bruke gode tolker

Gode tolker oppgis imidlertid å være mangelvare. Flere av advokatene vi snakker med, mener at det fortsatt er for dårlig tilgang på gode tolker, og at tolkeoppdrag er for dårlig betalt til at det er attraktivt nok for folk å være tolk. Tilgang på gode tolker handler også om erfaring: "Etter hvert som man får erfaring som forsvarsadvokat, lærer man seg å finne de gode tolkene. Og når man har funnet noen som fungerer vil

man aldri gi slipp på dem. Men som mer uerfaren advokat er det vanskelig. Man må gjennom mange dårlige tolker for å finne de gode" - Forsvarsadvokat.

På tross av forbedringer beskriver advokatene et tolkekorps av varierende kvalitet. Dette handler både om den språklige kompetansen, men også om hvordan tolken utfører sitt oppdrag som tolk. "Et vanlig problem er når tolken fremfører sin egen, eller en friere tolkning av det som blir sagt fremfor å gjengi det klienten faktisk sier etter beste evne" - Forsvarsadvokat.

Blant advokatene som selv har minoritetsbakgrunn, har alle hatt saker med klienter som snakker et språk de selv behersker. Samtlige forteller at de har vært bort i situasjoner hvor de har måttet stoppe tolken og rette på fortolkningen: "Jeg kan selv snakke brukbart urdu og har flere ganger måttet gripe inn for å si: Det var ikke det han sa, til tolken" - Forsvarsadvokat med minoritetsbakgrunn.

Dette er en kjent situasjon også for advokatene som ikke har minoritetsbakgrunn: "Det er jo skummelt å tenke på alle de situasjonene hvor det tolkes, og hvor ingen egentlig har noen forutsetning for å være sikker på at vi har forstått det riktig". - Forsvarsadvokat uten minoritetsbakgrunn.

Få som kan språket, og små minoritetsmiljøer

En del språk rommer dialekter med store variasjoner og forskjeller. Flere av advokatene vi snakker med har opplevd utfordringer med at tolker sliter med å forstå klientens dialekt.

En annen utfordring er at noen minoritetsmiljøer er så små at det knapt finnes kvalifiserte tolker. Tilgang på få tolker gjør også at man i visse situasjoner har måttet ta til takke

med tolker som ikke etterlever den profesjonaliteten man ellers krever og forventer i rettssystemet.

En utfordring som beskrives av flere, er situasjoner hvor klienten drar kjensel på tolken fra sitt eget minoritetsmiljø. Mange norske minoritetsmiljøer er små grupperinger hvor "alle kjenner alle". *"Jeg har opplevd at klienter har fått øye på en tolk og sagt at de ikke vil at vedkommende skal tolke det de sier, av redsel for at det skal begynne å gå rykter om dem i deres eget miljø".* – Forsvarsadvokat.

Tolkens rolle i forståelsen mellom advokat og klient

Flere av våre informanter mener at dårlig tolking også kan påvirke tilliten og forståelsen mellom klient og advokat. De er videre opptatt av hvor viktig det er å være oppmerksom på klientens behov og kulturelle bakgrunn, og hvilken avgjørende rolle tolken spiller i dette arbeidet.

Aktører i det norske rettssystemet som har vokst opp i trygge Norge har, ifølge flere av advokatene vi møter, ikke alltid evne til å leve seg inn i hvordan det kan være å ha opplevd alvorlige traumer og stress, for eksempel fra steder med krig og konflikt. Det å nå inn til slike klienter krever både tolker og advokater med solid menneskekunnskap.

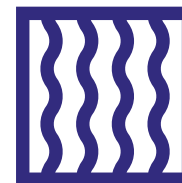
Mangel på tid til tolking går på rettsikkerheten løs

Et rettssystem som ikke tar seg tid til å sikre at mennesker med begrensede norskkunnskaper blir hørt og forstått, er det advokatene i utvalget vårt ser på som den største diskrimineringsrisikoen i rettssystemet. Flere av advokatene vi intervjuer beskriver norske rettssaler som "samlebånd", og mener det går på rettsikkerheten løs når det settes av kort tid til saker som involverer tolking.

"Jeg kan noen ganger få inntrykk av at det er viktigere at saken kommer gjennom systemet enn at man er sikker på at man har forstått alle detaljer i saken" - Forsvarsadvokat.

Av grunner beskrevet ovenfor er det ofte vanskelig å få gjennomført en rettsprosess i henhold til de rettslige standarder som er satt. To advokater nevner for eksempel barnevernssaker, hvor det er gitt akutt vedtak, og hvor det å ta barna vekk fra familien gjennomføres så raskt at den ene parten ikke får hørt sin side av saken. To av advokatene vi snakker med er også kritiske til såkalt "hurtigspor", og mener at dette i visse tilfeller går på rettsikkerheten løs. Den ene refererer for eksempel til en sak hvor en klient uten lovlig opphold i Norge ble dømt uten at retten en gang undersøkte hvorvidt tiltaltes mobiltelefon hadde vært i et gitt område da et innbrudd ble begått.

"Klienten passet bare beskrivelsen av den mistenkte" - Forsvarsadvokat.

Advokatenes rammevilkår

I de kvalitative dybdeintervjuene forteller advokatene om rammevilkår som kan skape barrierer mot å jobbe med minoritetsklienter. Som oppnevnt advokat for en klient, får du betalt en gitt sum for et gitt antall timer. Flere av advokatene vi snakker med mener at dette kan skade kvaliteten på det arbeidet som advokaten skal gjøre for klienter med minoritetsbakgrunn. Arbeid for klienter med mangelfulle språkferdigheter beskrives som langt mer tids- og ressurskrevende enn arbeid for klienter med norsk kulturbakgrunn. Ifølge våre informanter løser forskjellige advokater dette på to ulike måter:

1. Man gjør det man kan innenfor det timeantallet man har til rådighet, men ingenting mer.
2. Man jobber pro bono langt utover det dekkede timeantallet for å sikre inngående forståelse, og at klienten har tilgang på nødvendig tolk i alle relevante situasjoner.

Flere av informantene mener uansett at denne situasjonen bidrar til å gjøre det mindre attraktivt å være advokat for klienter med minoritetsbakgrunn. Enkelte uttrykker også bekymring for at de dårlige rammevilkårene i "forsvarerbransjen" kan gjøre strafferettsområdet mer utsatt for folk som er villige til å lempe litt på de etiske kravene for inntjeningens skyld.

Likestillings- og diskrimineringslovverket

Avslutningsvis i undersøkelsen tok vi opp advokatenes syn på likestillings- og diskrimineringslovverket. Dette er et tema det ikke ble stilt spørsmål om i 1999, og har derfor ikke noe sammenligningsgrunnlag. Vi spurte nå i hvilken grad man opplever at likestillings- og diskrimineringslovverket sikrer en effektiv rettsbeskyttelse mot diskriminering i praksis.

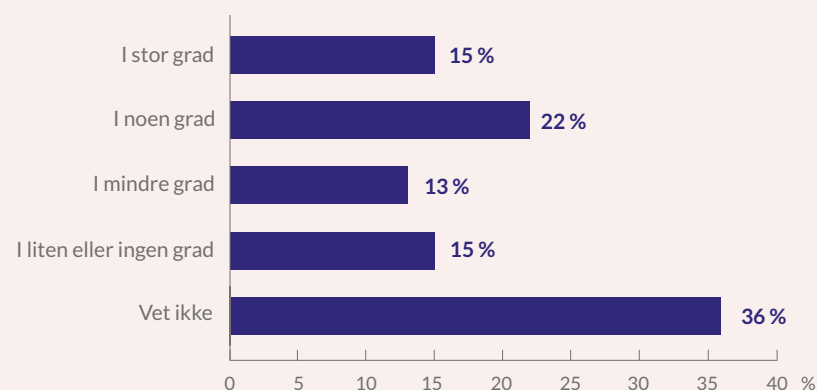
Som det fremgår er det mange som svarer "vet ikke" på dette spørsmålet (36 %), noe som indikerer at dette ikke er noe de nødvendigvis har konkret erfaring med fra sin praksis. Det er imidlertid flere som svarer at dette lovverket i stor eller noen grad (37 %) sikrer slik rettsbeskyttelse, enn det er som svarer i mindre eller ingen grad (28 %). Tar vi bort de som svarer "vet ikke" og således ikke har tatt stilling til spørsmålet, kan vi si at 57 % av de som tar stilling svarer at lovverket i stor eller noen grad sikrer effektiv rettsbeskyttelse, mens 43 % svarer i mindre eller liten og ingen grad. Selv om flertallet ligger på den positive siden, er det imidlertid en ikke ubetydelig andel som mener at likestillings- og diskrimineringslovverket i ganske liten grad sikrer effektiv rettsbeskyttelse i praksis.

Vi ba også advokatene svare på om de har opplevd at brudd på likestillings- og diskrimineringslovverket ikke har ført til rimelig erstatning eller økonomisk oppreisning til den krenkede.

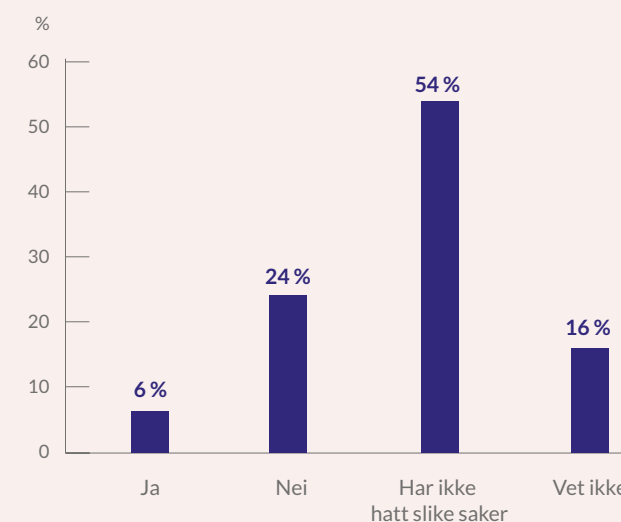
Av alle advokatene i undersøkelsen er det bare 6 % som har opplevd dette. Det store flertallet oppgir at de ikke har hatt slike saker (54 %), mens 24 % svarer "nei" og 16 % "vet ikke". Tar vi bort de som svarer at de ikke har hatt slike saker, og antar at de resterende har vært involvert i slike saker, kan vi si at 13 % av de som har hatt slike saker svarer at de har opplevd at brudd på dette lovverket ikke har ført til rimelig erstatning eller oppreisning til den krenkede.

I hvilken grad opplever du at likestillings- og diskrimineringslovverket sikrer effektiv rettsbeskyttelse mot diskriminering i praksis?

Har du opplevd at brudd på likestillings- og diskrimineringslovverket ikke har ført til rimelig erstatning eller økonomisk oppreisning til den krenkede?

Til slutt ba vi advokatene om de med egne ord kunne si kort hvordan man mener at norsk rettsvern mot etnisk diskriminering kan styrkes. 44 av advokatene valgte å gi sitt syn på dette i fritekst. Nedenfor har vi gjengitt noen av svarene som ble avgitt.

"Retten og politiet må benytte seg av kvalifiserte tolker, iht. nasjonale tolkeregister, ikke kun sine egne løsninger/baser slik som det er i dag".

"At tolkene må utdannes på høyt nivå. Jeg opplever veldig ofte at tolken, selv trenger tolk. De tolker feil og bruker begreper som ikke er riktig, som gir et annet meningsinnhold enn det klientene mener å opplyse om. Rollen til tolken tas ikke på alvor".

"Bruk av kulturtolk bør være en hovedregel, samt at det må være bedre kvalitet på tolkene".

"Flere meddommere med minoritetsbakgrunn".

"Alle dommere og andre som fatter beslutninger, f.eks. nemndledere, og sakkyndige osv. må ha mer kompetanse på egne fordommer og hvordan de indirekte kan medføre diskriminering. Og de må ha mer kompetanse på den diskrimineringen og trakasseringen som faktisk skjer i Norge".

"Bedre opplæring og utvelgelse av dommere og sakkyndige".

"Bruk av gode sakkyndige med kulturkompetanse må øke i ulike typer saker, også i straffesaker".

"Dommerne må vise mer varsomhet og ydmykhet til at de kan mangle kunnskap om kulturelle forhold som kan ha betydning for saken. Dommerne må særlig utfordre det offentlige som aktor/regjeringsadvokat mv. på om de har foretatt grundige vurdering av kulturelle forhold dersom relevant".

"Barneverntjenesten må skoles på å forstå andres kultur, og bruke tolk i møter i mye større utstrekning".

"Det bør ved barnevernssaker være en forutsetning at sakkyndige har kulturkunnskap ved sakkyndigoppdrag. Terskel bør være lavere og fagkunnskap må sikres bedre enn i dag. Dette gjelder også til en viss grad

ved barnefordelingssaker hvor foreldrene har annen kulturell bakgrunn".

"Kunnskap om ulike kulturelle utfordringer hos meddommere kan være viktig med tanke på hvordan deres kulturelle bakgrunn kan farge deres vurderinger".

"Dommere i barnevernssaker legger stor vekt på barnevernets vurderinger. Med tanke på hva som er avdekket rundt barnevernets forskjellsbehandling av etnisk norske og de med minoritetsbakgrunn, bør kunnskapen rundt dette styrkes".

"Dommerne mangler ofte kultur og menneskeforståelse".

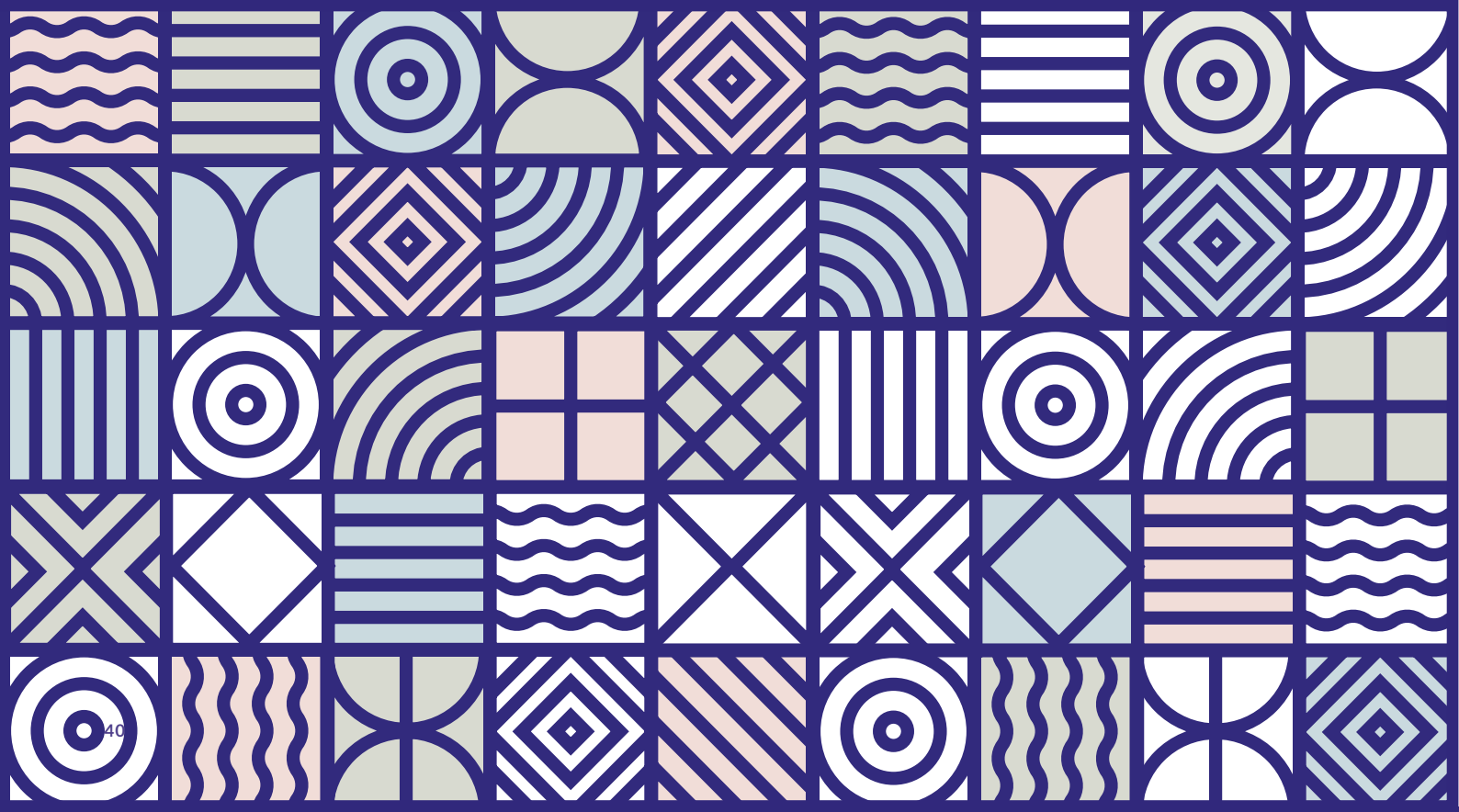
"Domstolene og rettsapparatet må i større grad være representativt for mangfoldet i samfunnet".

"Kurse dommere og aktører i hvorfor tolk er nødvendig og betydningen av kompetent tolk. Å ha tolk er ikke en "fordel" for tiltalte/part i en sak, men et mindre handicap enn å forklare seg på dårlig norsk med fare for ikke å ha forstått spørsmålet".

"Økt bruk av kulturtolk. Kulturelt betingede svar i politiavhør, særlig i sedelighetssaker, blir brukt mot den tiltalte uten at bakgrunnen for utsagnet fortolkes i en kulturell setting".

"Opprettelse av klageorgan og/eller nemnd som håndterer diskriminering i rettssystemet".

"Tror praksis er et større problem enn regelverket. Oppfatter at holdningsproblemene er større hos politiet/påtalemyndigheten/barnevernstjenesten enn domstolen. I domstolen opplever jeg at manglende klasseforståelse er et større problem enn forskjellsbehandling på bakgrunn av etnisitet, i den forstand at tilsynelatende velstående personer med annen etnisk bakgrunn enn norsk behandles bedre enn personer med tilsynelatende lavere klassetilhørighet uavhengig av hudfarge osv. Slik manglende forståelse gjør seg utslag i vurderinger i dommen, men ikke nødvendigvis i hvordan dommerne opptrer overfor vedkommende i rettssalen".

Spørreskjema

1. Hva er ditt kjønn?

- Mann
- Kvinne
- Annet
- Ønsker ikke å svare

2. Hvilket år fikk du din bevilling?

Noter årstall

Infotekst

I resten av undersøkelsen vil vi at du svarer ut ifra dine erfaringer de siste fem årene!

3. Hvis du tenker på de siste fem årene, hvilken eller hvilke rettskretser har du hatt de fleste sakene?

Flere svar mulig

- Søndre Østfold tingrett
- Follo og Nordre Østfold tingrett
- Oslo tingrett
- Ringerike, Asker og Bærum tingrett
- Romerike og Glåmdal tingrett
- Østre Innlandet tingrett
- Vestre Innlandet tingrett
- Buskerud tingrett
- Vestfold tingrett
- Telemark tingrett
- Agder tingrett
- Sør-Rogaland tingrett
- Haugaland og Sunnhordland tingrett
- Hordaland tingrett
- Sogn og Fjordane tingrett
- Møre og Romsdal tingrett
- Trøndelag tingrett
- Helgeland tingrett
- Midtre Hålogaland tingrett
- Salten og Lofoten tingrett
- Nord-Troms og Senja tingrett
- Vestre Finnmark tingrett
- Sis- ja Nuorta-Finnmárkku diggegoddi / Indre og Østre Finnmark tingrett

4. Omtrent hvor stor prosentandel av dine klienter i saker for retten de siste fem årene har hatt etnisk minoritetsbakgrunn?

- Ingen (0%)
- 1-5 %
- 6-10 %
- 11-20 %
- 21-40 %
- 41-60 %
- 61-80 %
- 81-100 %

5. Har du selv etnisk minoritetsbakgrunn?

- Ja
- Nei
- Ønsker ikke å svare på

6. På hvilke rettsområder har du hatt saker for domstolene de siste fem årene?

Flere svar mulig

- Strafferett
- Barnevern
- Familierett
- Forretningsjus
- Trafikk
- Skatterett
- Arverett
- Trygderett
- Utlendingsrett
- Annen forvaltningsrett
- Arbeidsrett
- Boligrett
- Erstatningsrett
- Selskapsrett
- Avtalerett
- Diskrimineringsrett
- Eiendomsrett
- Immaterialrett
- Forbrukerrett
- Menneskerettigheter
- Annen sivil tvisteløsning

7. Tror du at følgende kan ha betydning for sakens behandling/utfall i rettsapparatet?

- a) Etnisk opprinnelse
- b) Hudfarge
- c) Religiøs overbevisnin
- Ja
- Nei
- Vet ikke

8. Hvor stor betydning tror du at følgende kan ha for sakens behandling/utfall i rettsapparatet?

Filter: Hvis svart ja på ett eller flere av punktene i spørsmål 5, så stilles oppfølgingsspørsmålet for det de har svart ja på

- a) Etnisk opprinnelse
- b) Hudfarge
- c) Religiøs overbevisning

- Mye
- Noe
- Lite
- Vet ikke

9. Hvordan har du opplevd dommerens/dommernes opptreden mot en part når denne parten har minoritetsbakgrunn?

- Mye mildere
- Noe mildere
- Likt/Ingen forskjell
- Noe strengere
- Mye strengere
- Vet ikke

10. Har du opplevd rettens avgjørelse som annerledes når en eller flere av partene har minoritetsbakgrunn?

- Ja, flere ganger
- Ja, minst en gang
- Nei, ikke opplevd
- Vet ikke

11. På hvilken måte har rettens avgjørelser vært annerledes?

Filter: Hvis en annerledes avgjørelser i spørsmål 10 (en eller flere ganger)

- Oftest mildere avgjørelser overfor parter med minoritetsbakgrunn
- Oftest strengere avgjørelser overfor parter med minoritetsbakgrunn
- Begge deler like mye
- Vet ikke

12. Har du i løpet av de siste fem årene opplevd at fordomsfulle holdninger til personer med minoritetsbakgrunn er kommet til uttrykk under sakers behandling i rettsapparatet? Har slike holdninger kommet til uttrykk hos...

- a) Dommeren
- b) Aktor
- c) Motpartens advoka

- Ja, klart til uttrykk
- Ja, til uttrykk
- Ja, indirekte til uttrykk
- Nei, ikke kommet til uttrykk
- Vet ikke

13. Har du i løpet av de siste fem årene opplevd fordomsfulle holdninger uttrykt i retten mot deg selv på grunnlag av din etniske bakgrunn? Har slike holdninger kommet til uttrykk hos...

Filter: Hvis selv har etnisk minoritetsbakgrunn i spørsmål 5

- a) Dommeren
- b) Aktor
- c) Motpartens advokat

- Ja, klart til uttrykk
- Ja, til uttrykk
- Ja, indirekte til uttrykk
- Nei, ikke kommet til uttrykk
- Vet ikke

14. Tror du at vitner uten minoritetsbakgrunn beskriver den straffbare handling som mer, like eller mindre brutal/graverende i straffesaker hvor tiltalte har minoritetsbakgrunn?

- Mye mindre brutal/graverende
- Noe mindre brutal/graverende
- Likt/Ingen forskjell
- Noe mer brutal/graverende
- Mye mer brutal/graverende
- Vet ikke

15. Tenk deg at du prosederer en sak der sakens faktum inneholder et diskrimineringselement med juridisk relevans.

Tror du at det ville være lettere eller vanskeligere å få medhold i saken dersom den prosederes på et rettsgrunnlag som anklager motparten for å ha handlet diskriminerende eller for å ha uttrykt diskriminerende holdninger overfor personer med minoritetsbakgrunn?

- Mye vanskeligere
- Litt vanskeligere
- Likt/Ingen forskjell
- Litt lettere
- Mye lettere
- Vet ikke

16. Tenk deg igjen at du prosederer en sak der sakens faktum inneholder et diskrimineringselement med juridisk relevans.

Dersom det er mulig, ville du prosedert saken uten å vektlegge det diskriminerende elementet?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

17. Hvorfor ville du prosedert saken uten å vektlegge diskrimineringselementet?

Filter: Hvis Ja i spørsmål 16

- Svar_____
- Vil ikke si

18. Mener du at foreldre med minoritetsbakgrunn behandles annerledes i saker vedrørende barnerett/ barneverrett enn foreldre med majoritetsbakgrunn?

Filter: Hvis har hatt saker innen Barnevern eller Familierett i spørsmål 4

- Mye bedre
- Noe bedre
- Likt/ingen forskjell
- Noe verre
- Mye verre
- Vet ikke

19. Har du de siste fem årene opplevd konflikt/-er med dommeren om nødvendigheten av å bruke tolk?

- Ja
- Nei
- Har ikke vært involvert i saker der det har vært behov for tolking de siste fem årene =>HOPP TIL 23

20. Har du de siste fem årene opplevd situasjoner hvor mangel på tolkning har vært problematisk i rettssaker hvor språklige minoriteter (innvandrere og/eller nasjonale minoriteter) var parter eller vitner?

- Ja, svært problematisk
- Ja, problematisk
- Nei, ikke opplevd problematisk situasjon
- Vet ikke

21. Har du opplevd kvaliteten på tolkningen som et rettssikkerhetsproblem de siste fem årene i saker der det er brukt tolk i retten?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

22. Har du opplevd at tolken ikke får utført sitt arbeid på en tilfredsstillende måte på grunn av at dommeren er utålmodig og presser forhandlingene fremover de siste fem årene?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

23. I hvilken grad opplever du at likestillings- og diskrimineringslovverket sikrer effektiv rettsbeskyttelse mot diskriminering i praksis?

- I stor grad
- I noen grad
- I mindre grad
- I liten eller ingen grad
- Vet ikke

24. Har du opplevd at brudd på likestillings- og diskrimineringslovverket ikke har ført til rimelig erstatning eller økonomisk oppreisning til den krenkede?

- Ja
- Nei
- Har ikke hatt slike saker
- Vet ikke

25. Beskriv eventuelt kort hvordan du mener at norsk rettsvern mot etnisk diskriminering kan styrkes?

CENTER FOR SOCIAL JUSTICE

OMOD

omod.no

CENTER FOR SOCIAL JUSTICE

OMOD

omod.no